

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

**A hagyományos burgonyatermesztés és
szókincse Nyírparasznyán**

Témavezető:
Dr. Nyirkos István
professzor emeritus

Készítette:
Szabad Klára
V. magyar

Debrecen, 2011

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
1.1. A dolgozat tárgya, célja.....	3
1.2. Az adatközlők bemutatása.....	4
2. A gyűjtés módszertana.....	6
3. Nyírparasznya története.....	8
4. Burgonyatermesztés.....	11
4.1. A magyarországi burgonyatermesztés története.....	11
4.2. A burgonyatermesztés folyamata.....	12
4.2.1. Burgonyafajták, a föld tulajdonviszonya.....	12
4.2.2. Előmunkálatok.....	14
4.2.3. Vetés.....	17
4.2.4. Boronálás, kapálás, töltögetés.....	22
4.2.5. Kórokozók, betegségek, az ezekkel kapcsolatos munkák.....	28
4.2.6. Szedés, betalarítás.....	32
4.2.7. Válogatás, tárolás.....	37
4.2.8. Felhasználás.....	40
4.3. A burgonyatermesztés szókincse.....	42
5. A nyírparasznyi beszélők dialektusa.....	60
5.1. Alaktani jelenségek.....	60
5.2. Hangtani jelenségek.....	61
5.3. Mondattani jelenségek.....	63
6. Összegzés.....	65
7. Jelmagyarázat.....	67
8. Bibliográfia.....	69

1. Bevezetés

A dolgozat tárgya, célja

Dolgozatom megírásával arra vállalkozom, hogy egy lokális alapon történő kutatás eredményeként, egy nyírségi falu, Nyírparasznya burgonyatermesztésének munkafolyamatait és az ehhez tartozó kifejezéseket rendszerezem, valamint foglaljam össze. Az adatokat, melyek hozzásegítettek az eme dolgozatban összefoglalt eredmények bemutatásához, magam gyűjtöttem a korábban említett faluban 2010 október és 2011 február között.

Nyírparasznyi kötődésem nagymértékben megkönnyítette az anyaggyűjtést, hiszen a meghallgatott adatközlők könnyen el tudtak vonatkoztatni a beszélgetésünk 'hivatalos' voltától, így a természetes beszédhelyzet megfigyelése nem okozott gondot.

A témaválasztás azért volt problematikus, mert a mezőgazdasági munkák egy olyan résztemáját akartam bemutatni, ami egy komplex rendszerbe (a kapásnövény kultúrák rendszerébe) illeszkedik, ám mégis igen behatárolt témakört ölel fel. Hogy a szakdolgozat kereteit betartva ne vesszek el a részletekben, de ne is legyen felületes a munkám, olyan nyelvi (és talán kissé néprajzinak is nevezhetjük) kérdésekre szerettem volna választ adni, amire minden meghallgatott nyelvi beszélő szövegeiből könnyedén következtethetek, illetve célom volt a dolgozatot egy olyan téma köré fölépíteni, amelyről az adatközlők nyíltan és szívesen beszélnek, valamint amit én magam is ismerek.

Írásomban végig a „nyírparasznyi” formát használom, a település helynévképzős alakjában, mert a „nyírparasznyai” kifejezés a helyiek körében nem használatos, ezért a hitelességre törekedve, és hagyományörző szempontból is az előbbit választottam a két változat közül.

1.2. Az adatközlők bemutatása

Az adatközlők kiválasztásakor szempont volt a nyírparasznyi születés, és a helyben maradás is. Ezek mellett megkérdeztem olyan beszélőket, akik a mezőgazdaság területén dolgoznak, dolgoztak, de olyanokat is, akik csak a ház körül természetettek burgonyát.

Az adatközlők életkori eloszlásának kiválasztásánál is a tudatosság vezérelt, így három korosztály tagjaival készítettem interjút. A legfiatalabb adatközlők 20-30 évesek, a középső korosztály az ötvenes éveiben jár, a legidősebbek pedig 75. életévüket már betöltötték. Erre azért volt szükség, mert - bár lehetetlen az egész beszélőközösséget megvizsgálni, - a rétegzett mintavétel általános képet ad a helyi nyelvjárásról, valamint a korosztályokra jellemző sajátos nyelvi formák is érdekes következtetésekhez vezetnek.

A legidősebb korosztályból kiválasztott adatközlők:

Az első adatközlőm özv. Laczkó Istvánné Toronyicza Emma 1925-ben született Nyírparasznyán, a mai napig itt él. A termelőszövetkezet létrejöttéig otthon gazdálkodtak a férjével, majd a termelőszövetkezetben dolgozott, később a helyi boltot vezették férjével. Burgonyát is nagyban termeltek.

Özv. Lakatos Jánosné Drabik Klára 1935-ben született. Ő is Nyírparasznyán élte le az életét. Szintén termelőszövetkezeti munkás volt. Mindig mezőgazdasági munkából éltek.

Drabik Sándor 1925-ben született a településen, de 1950-től 1960-ig tizenöt különböző munkahelye volt az ország különböző pontjain. Dolgozott Budapesten, Miskolc környékén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több helyen, főként építőipari-, mezőgazdasági- vagy rakodómunkásként. Nyírparasznyára visszatérve ő is gazdálkodott.

A középső korosztály adatközlői:

Pénzes Miklósné Kiss Valéria Piroska 1959-ben született. Szülei is Nyírparasznyiak, gyermekkorától itt él. A helyi polgármesteri hivatalban dolgozik, mint közalkalmazott.

Lakatos Klára 1961-ben született, özv. Lakatos Jánosné lánya. Gyermekkorát Nyírparasznyán töltötte, majd a szomszédos Ópályiba költözött. A közeli

Mátészalkán dolgozik, mint laboratóriumi asszisztens. Az adatközlők közé azért választottam, mert ideje nagy részét Nyírparasznyán tölti édesanyjánál, saját felhasználásra természetesen burgonyát is.

Laczkó János: 1959-ben született, Nyírparasznyán nőtt fel. Huszonhárom évesen a szomszédos Nagydobosra került, itt nyitott üzletet. Negyven évesen tért vissza a faluba, ma is itt él, boltot üzemeltet. Szülei gazdálkodtak, manapság csak a ház körüli kisebb kertben természetesen zöldségeket.

A legfiatalabb korosztály adatközlői:

Kovács Mónika 1984-ben született, Nyírparasznyán él, itt is dolgozik a helyi iskolában, mint takarító. Szintén csak saját felhasználásra természetesen burgonyát, inkább uborkatermesztéssel foglalkozik a családjá.

Jurkinya Zsolt 1988-ban született. A szüleivel él Nyírparasznyán, itt is dolgozik, mint közmunkás. Burgonyát szintén már csak a konyhakertben természetesen.

Pénzes Zoltán 1981-ben született, Pénzes Miklósné fia. Nyírparasznyán lakik, a közeli Mátészalkán dolgozik, mint középiskolai tanár. Azért választottam az adatközlők közé, mert a családi gazdálkodást szüleivel közösen végzik, a konyhakertnél nagyobb területen.

Adatközlőim elmondása szerint a burgonyatermesztés már a termelészövetkezetek létrejötte előtt is nagy jelentőséggel bíró mezőgazdasági munka volt, több száz éves múltjára gondolván nem véletlen, hogy napjainkig az is maradt. A megkérdezettek többször is elmondták, hogy a paraszti jólét fenntartásához nem kell annál több, hogy mindig elegendő étel kerüljön a családi asztalra és az állattartáshoz legyen megfelelő mennyiségű takarmány. A burgonya ennek mindkét tekintetben eleget tesz, ráadásul a gyengébb minőségű nyírségi homokon is könnyen tud jó termést produkálni.

2. A gyűjtés módszertana

„A tudományban a módszertan alapvető fontosságú. A nyelvet vizsgáló kutató tisztában kell, hogy legyen nem csak a vizsgálata tárgyának természetével, hanem azon megközelítésmódokkal s elméleti háttérükkel is, amelyekkel kutatási céljait megvalósítani törekszik” (KISS 2003a: 82). A megállapítás tükrében szeretném összefoglalni saját gyűjtésem módszertani kérdéseit.

Az adatgyűjtés során igyekeztem objektív, nem tudatosan közölt nyelvi adatokat gyűjteni, hiszen ezek az adatok mutatják meg a tényleges nyelvhasználat sajátosságait, segítenek leírni a nyelvjárás nyelvtani (alaktani, hangtani) jelenségeit. Ez a törekvés a kérdésekkel irányított interjú természetéből adódóan nehezen sikerült, bár adatközlőim nagy része szerencsére bőbeszédű volt, sokszor tudunk a spontán beszéd szintjére jutni a felvételek készítése során, amit véleményem szerint elősegített az is, hogy gyerekkorom óta ismernek ezek az emberek, nem voltak feszélyezettek a jelenlétemtől, az adott szituációtól.

Az aktív gyűjtési módszer (irányított beszélgetés) előnyei a szókincsleírás területén bizonyultak megfelelőnek, hiszen a keresett adatokhoz könnyebben hozzájutottam, és mint már említettem, a módszer hátrányaként betudott önfegyelem nem volt számottevő.

Nehezítette a munkámat, hogy a burgonyatermesztés szakszókincsével foglalkozó szakszerű kutatást, mintát a szakirodalomban nem találtam.

Sokszor problémát okozott az a módszertani kérdés, hogy hol van a határ mezőgazdasági szakszó és köznyelvi kifejezés között. SZABÓ JÓZSEF felhasznált tanulmányának elveit követve magam is úgy vélem, hogy a tájszók vitathatatlanul a burgonyatermesztés szakszavai közé tartoznak (Pl.: *tojózni*, *krumplit vájni* stb.), viszont a *kapa*, *eke* kifejezések a köznyelvi szóállományba és a burgonyatermesztés szakszókincsébe is beleillenek, ezeknek a szavaknak is helyük van a burgonyatermesztés szakszavai között.

A kérdések megfogalmazásában, az interjúk vázának felépítésében segítségemre volt többek között a dél-somogyi burgonyatermelés című tanulmány (KÓSA 1968), irányt mutatott SZABÓ JÓZSEF Az aratás szakszókincsé Nagykovácsiban című

tanulmánya. A fonetikus lejegyzések alapjául DEME LÁSZLÓ A magyar nyelvjárás hangjainak jelölése című tanulmánya és T. KÁROLYI MARGIT munkája szolgált.

3. Nyírparasznya története

Az ebben a részben közölt gondolatok jelentős részének megírásához segítségül szolgált IVANCSÓ DÉNES, volt nyírparasznyi tanító kéziratosa anyaga.

1. ábra: Nyírparasznya helye Szabolcs-Szatmár-Bereg megyén belül

Nyírparasznya a Nyírség délkeleti részén található. A település a Mátészalkai kistérséghez tartozik és Nyíregyházától, a megyeszékhelytől 53 km-re fekszik (KASZA 1998: 723). IVANCSÓ kéziratában olvashatjuk, hogy bronzkori település működött a falu helyén, valamint kelták, szarmaták, avarok, később szlávok települtek ide még a honfoglalás előtt (IVANCSÓ 1996).

A községre az első írásos utalás 1367-re tehető, ekkor említik először Parasznyát a Káta nemzetségbeli Csaholyi család tulajdonaként. A Nyír- előtagot csak később, az első világháború előtti években kapta meg a falu a Zemplén megyei Parasznya falutól való megkülönböztetésképpen.

1572-ben Báthori Miklós vette meg a falu területét Méliusz Juhász Pétertől, később Bethlen Gábor nagyfejedelem birtokába kerül, majd 1647-ben Rudolf király adományozása által a Rákóczi család tulajdona lesz. II. Rákóczi Ferenc és Júlia után a Bánffy grófok, majd Károlyi Ferenc lesz a birtokos.

A következő, 1837-es adatok szerint a Károlyi család birtoktagosítása következtében a Bay, Luby, Uray, gróf Vay, Vitkai családok tulajdonába kerül a terület. Ezek a családnevek a mai napig fennmaradtak egy-egy határrész nevében (Bay-tag, Járimi-tag, Luby-tag stb.).

A XX. Század elején vásárlások, öröklések, ajándékozások miatt tovább osztódik, darabolódik a földterület. Az 1945-ös földosztásig a legnagyobb birtokos Nagy Miklós volt.

A község neve szláv eredetű. Kiss Lajos a szláv „*proso*”, „*prosnja*” köles szóból származtatja, így ha nem vesszük figyelembe a Nyír- (megkülönböztető) előtagot, a község nevét Kölesdként fordíthatjuk (KISS 1980).

A szláv-magyar együttélés nyomainak tekinthetjük a ma is meglévő szláv hangzású, szláv eredetű családneveket (Jurkinya Kemenyiczki, Csucsik, Pituk stb), a Drabik név pedig a XVII. században betelepített lengyel családok öröksége.

A falunak a legutóbbi adatok szerint (2009. 01. 01) 990 lakosa van, így elmondhatjuk, hogy a község lélekszáma növekszik, hiszen az 1991-es népszámlálás még 853 főről tanúskodik. A lakosság 39,8 %-a görög katolikus, 33,2%-a református, 4%-a pedig római katolikus.

A községnek két temploma van. A református templom az 1785. esztendőben épült, de tornya csak a 19. sz. végén készült el. A mai görög katolikus templom helyén a 17. században már egy fatemplom állt, ami később leégett. A ma is álló kőtemplomot 1796-ban építették, és 1807-ben szentelték fel (IVANCSÓ 1996).

Nyírparasznya lakossága emberemlékezet óta mezőgazdaságból él. A növénytermesztés ma is az egyik fő jövedelemkiegészítő tevékenység, szinte nincs olyan család, amelyik ne termesztene krumplit, almát, kukoricát, vagy éppen meggyet. A falunak ipara nincs, így a munkavállalók többsége a helyi intézményekben (posta, polgármesteri hivatal, óvoda), vagy a közeli Mátészalkán dolgozik különféle munkaterületeken.

A faluban, 1945-ben, a lakosság összehangolt együttműködésének köszönhetően épült ki a telefonvezeték-hálózat. A községet 1957-ben villamosították, és szintén ebben az évben készült el Ópályi felé, a járásszékhelyhez (Mátészalka) vezető kövesút.

Nyírparasznya 1969 előtt közigazgatásilag Nagydoboshoz tartozott. Három falu együtt (Nyírparasznya, Nagydobos, Szamosszeg) tett ki egy körjegyzőséget. A falu 1969-től 1979-ig a szomszédos Ópályival alkotott közös tanácsot, majd 1979-ben a nyírparasznyai termelőszövetkezetet Vajához csatolták, ezért szintén ebben az évben

közigazgatásilag is Vajához társult a község. 1990 óta a többi településtől függetlenül működik (IVANCSÓ 1996).

4. Burgonyatermesztés

4.1. A hazai burgonya történelme

A Magyar néprajz gazdálkodásról szóló II. kötetében is arról olvashatunk, hogy a dél-amerikai eredetű burgonya annak ellenére, hogy a kukoricával közel azonos idő óta, a 17. század közepétől ismeretes hazánkban, csak egy évszázad múlva vált haszonnövényé; szántóföldi meghonosodása pedig a 19. század második felében kezdett kibontakozni. Elterjedésének legfőbb akadálya részben botanikai adottságaiból eredt. Egészen más művelésmódot igényelt, mint az addig ismert és magról termesztendő növények; részben pedig az a balhiedelem gátolta terjedését, hogy mérges növény, amely különböző betegségeket okoz (SELMECZI 2001).

A központi intézkedések, a szakírói propaganda is kevésnek bizonyult a 19. század elején a burgonya elterjesztéséhez, végül az 1815-17. évi éhínségek miatt kezdték el termesztetni a paraszti gazdálkodók, hiszen takarmányozásra és élelmezésre is fel tudták használni. Eleinte ház körüli kertekben kapott helyet, majd idővel a kültelekekre is kikerült a burgonya. Először a Magyarország nyugati, északnyugati hegyeiben élő német és szláv lakosság termesztette nagyobb mértékben. Az urbanizáció következtében a városlakók olcsó ellátásának problémája, a szeszgyártás, a háborús konjunktúra és a külkereskedelem is hozzájárultak a növény nagyfokú elterjedéséhez.

A nyírségi burgonyatermesztés legkorábbi szakaszáról kevés információval szolgálhat a néprajz- vagy mezőgazdaság-tudomány. A termelés az ország más területeihez hasonlóan nem volt kimagasló mennyiségű, de közel 30 év elteltével FÉNYES ELEK így írt a terület mezőgazdaságáról: „... a Nyírség valódi hazája a tengerinek, dohányoknak, s' egy időtől fogva a burgonyának, mely itt igen jó ízű és szapora” (FÉNYES 1842: 248). Ez azért érdekes, mert a szerző csupán ezen az egy földrajzi területen említi a burgonya termesztését.

Az 1880-as évek statisztikai adatai szerint Szabolcs megye a burgonyafogyasztásban a közepes fogyasztók között szerepelt, nem sokkal ezután a közgazdasági áttekintés a rozs és a dohány mellett a burgonyát említi a terület három fő terménye között (KÓSA 1980).

A háborús konjunktúrának tudható be, hogy a burgonya vetésterülete a térségben több mint 50%-kal növekedett a XX. század elején. Az első világháborút követő időkből már gazdagabb dokumentáció áll rendelkezésünkre. Ekkor kapta a terület a tréfás, de elismerő 'krumpliország' nevet (BERÉNYI 1942: 27). Szállítottak burgonyát Szegedre, a Dunántúlra, állítólag Törökországba is. A két világháború közötti külföldi kereslet folyton ingadozott, hol Csehszlovákia, hol Olaszország volt a fő exportbefogadó, de emellett folyton jelen volt a nyírségi burgonya a fővárosi piacon. Napjainkra a burgonyatermesztés Nyírparasznyán visszaszorult a ház körüli kertekbe, a gazdák főleg saját felhasználásra, kis mennyiséget termelnek.

A továbbiakban az adatközlők válaszaival segítségével szeretném bemutatni a burgonya termesztésének konkrét folyamatát.

4.2. A burgonyatermesztés folyamata

4.2.1. Burgonyafajták, a föld tulajdonviszonya

A föld tulajdonviszonyát tekintve nem mutatkoztak változatos formák a területen. Csak egy adatközlő nyilatkozott úgy, hogy felesben használtak földet, a többiek saját földön gazdálkodtak. Arról azonban beszámoltak, hogy a faluban is jellemző volt, hogy vettek bérbe földeket. Azt a területet, amelyet a nagyobb gazdák nem tudtak megművelni, bérbe adták.

A *harmadosság* volt a földbérlés egyik formája. Ebben az esetben az igásmunka, ami a föld előkészítéséhez kellett, a gazda feladatának számított. A munka többi részét biztosította a bérlő, a vetőgumókról is ő gondoskodott, a betakarítást is ő végezte. Cserébe a bérlőé maradt a termés egyharmada, a gazdáé kétharmad.

A *felesbe* adott földnél az igásmunka és az összes többi is a bérlő feladatát képezte. A bérelt földön termelt burgonya általában a bérlő család téli szükségleteit fedezte, ritkán jutott belőle eladásra (KÓSA 1968: 22).

Vettek vagy adtak-e bérbé földet?

Drabik S.: *Nem attunk, nem vettünk, de felébe használtunk, érted, az vóut feles, de ... Óupályiba a nagyobb gazdáknál (...) azoknak harmadosok vóut, érted, harmados munkások. Állandóan egyhe'n dolgoztak azok, a kapás vetemént harmadába fokták fel, értem, éis hát harmad az üvlek vóut. Kéit harmad vóut a birtoko., a munkásé vóut egyharmad. A fogatos munkát asztat a gazda, a harmados munkás a kézi erőüt csinálta.*

„A burgonyafajták története nehéz feladat elé állítja a kutatót. Lehetetlen rendet teremteni köztük, időben és térben igen változatos az elterjedésük” (KÓSA 1968: 25). A legidősebb korosztály adatközlői több fajtát tudtak felsorolni az általuk ismert burgonyafajták közül. Az *ella* burgonyát a környéken mindenütt vetették, de nagy mennyiségben főleg a szesziparban használt *grüggel* (Krüger), a *dezider* vagy a *gülbaba* (*baba*) is a termesztett fajták közé tartozott.

A második nemzedék említette a *kondorkrumplit*, amit valószínűleg szüleik még nem termesztettek, a legfiatalabb megkérdezettek pedig a burgonyát már csak a színük alapján tudták megnevezni (*sárgakrumpli, piros héjju, fehér héjju*).

Milyen fajtái vannak a krumplinak?

Drabik S.: *A gülbaba vóut akkoriba, asztat mán job főüdbe vetettük, az éitkezésre vóut a legfinomabb. Akkor vóut az ellakrumpli, akkor osztán jöttek utána töp fajták, de azok letüntek. Ez a grüggel fele krumpli szeszkrumpli vóut, a szeszgyárokat ez látta el anyaggal, otthon meg a törtkrumpli a legfinomabb vóut belőülle.*

Milyen burgonyafajtákat ismer?

Laczkó J.: *Hát van a kondor, akkor a dezirél, a baba.. eszt a hármat. Meg attul függ, a kondort aszt inkább feketeföld'.. mer' anyóusomék rélsze hoty*

fekete, ott inkább a kondor krumplit vetették, azt a nevezetűt (...) Itt a mi részünkön, a homokos területen inkább a baba krumplit.

4.2.2. Előmunkálatok

Ahogy Kósa írja, az 1920-as évektől terjedt el a burgonyának szánt talaj előkészítésének két szántással végzett módja (Kósa 1980: 139). Ezt az eljárást Nyírparasznyán is ismerik és használják. Már a legidősebb korosztály is számot adott erről.

Mit kell tenni a földdel, amibe krumplit akarunk vetni?

Laczkó I.-né: Hát előü szoktuk készíteni. Mám mikor így a ker^dbe mindég^{ig} ugyi krumplit vetettün meg kukoricát, hát akkor ot mikor mán felszettük a krumplit, ősszel megvóut vaty boronálva, vaty szántva, a tavasszal ujbul vetettünk bele, megszántva vóut és ujbul vetettünk vetőümagot, magunk termeltük.

Az előkészületek közé tartozik a trágyázás is. A megkérdezettek visszaemlékezése alapján az istállótrágya használata nem volt rendszeres a Nyírségben, mivel nem tartottak sok jószágot a legelő és rét hiányában, nem volt megfelelő mennyiségű trágya. A gyenge homokföld javítására más módszereket is igénybe kellett venni a megfelelő mennyiségű termény eléréséhez.

Az időben korábban alkalmazott trágyapótló módszer a zöldtrágya használata. Ilyenkor általában *lubinuszt* (*Lupinus albus* L.) vetettek ősszel a krumplinak szánt földbe, ezt beleszántották, majd tavasszal a földet fellazítandó ismét szántottak. Ezt nem végezték minden évben, a beszántott zöldtrágya évekig ellátta a földet tápanyaggal.

Milyen előmunkálatokat igényel a krumplitermesztés?

Lakatos J.-né: *Előüre mán asztat őüsszel mekkéjszítik, mán előüttevalóu évbe tuggyák, hogy ot lesz és az általába lubinuszfőüdeket...vóut ugy aki beleszántotta a zőüdet ha nagyon sován vóut, akkor vóut a jóu termés, zőüdrágyával, nem szervessel, mer szerves nem jutott mindenre.*

A középső és fiatalabb korosztály már az istállótrágyát használja talajjavításra, aminek az az oka, hogy a burgonya a külterületekről visszaszorult, napjainkban csak a kertekbe vetik. A trágyázandó terület nem túl nagy, így a felhalmozott istállótrágyát használják fel. Ilyenkor tavaszi szántás előtt kiszórják a területre, majd ezt szántják a földbe.

Milyennek kell lennie a krumpliföldnek?

Lakatos K.: *Frissen szántot kel legyen, jóu ganéls, trágyás. Tehentrágyával trágyásztuk, vagy amilyen volt, tehnrtrágyát szántottak bele, aztán ha volt, akkor kecskét vagy disznóútrágyát, tyuktrágyát, ami volt.*

Milyen előmunkálatok szükségesek?

Pénzes Z.: *...hogy ne száraggyon ki a föld szántás után, ezér' általában a szántás után aszóngyák, hogy minnél hamarabb,(...) nem lehet közvetlenül aznap, amikor kiszántyák, de kélt - három napig pihen a föld és utána lehet vetni. Na most annyi van, hogy akkor szántás előütt el kell szóúrnni a trágyát, de ezt sem szabad ugy töb nappal előütte kiszurni, mer' ha nagyon meleg van, akkor kiszárad, t'át mittomén van uty, hogy lehet hogy eggyik nap kiszóúrnjuk a trágyát, másnap leszántani, és akkor utána egy - kélt nap pihen a föld és utánna lehet vetni.*

A *pétisó* egy nitrogéntartalmú műtrágya, amit szintén talajjavításra használnak. Az idősebb adatközlők többször is kifejtik, hogy a *pétisó* használata árt a növénynek, nem szabad használni.

A fiatalabb megkérdezettek használják a műtrágyát úgy, hogy a krumplibokrokra szórnak belőle egy-egy kisebb adagot. Ezt főleg eső előtt érdemes végezni, hogy a csapadék feloldja a műtrágyát, s az bele tudjon szivárogni a földbe.

Pénzes Z.: Amit szoktunk használni, bár ez nem vetyszer, hogy a növekedéshez pétisó.. így szemre kézzel amennyi, egy kicsit szoktunk rá rakni, e'se szokta mindenki rárakni (...) még a töltés előtt vagy pedig az első töltés után szoktunk. A súnál viszont fontos az, hogy az esős időbe, vagy inkább lehetőleg akkor, ha tuggyuk aszt, hogy eső jön, mert as sem olvad el, hogyha száraz idő van, meg aszt is sózni olyan május, június körül, t'át aszt már későbbre nem tesszük.

A föld pihentetése csak a *határban* (külterületeken) volt jellemző, mint a vetésforgó. Ezeket a módszereket a kisebb gazdaságokban, kertekben nem alkalmazták. A ház körüli területek burgonyatermesztésére inkább jellemző a kukoricával való váltogatás.

Drabik S. : Ha egy főüdet bevetettünk csillagfürtel, utána gabona ment, gabon^a után a krumpli, akkor ojj^an bőüség^es terméüst kaptunk (...) hogy egy ezerkéüccáz öles főüd, ugy emlékszek vissza, hogy ötven-hatvan mázsa, vagy hetven mázsa krumplit termett.

Pénzes M.-né: Szoktuk váltogatni, mindig váltyuk. Hát ha ott a tulsóü végèn ugy van, hogy egyik évbe tengeri van benne, másik évbe krumpli, és akkor így mek szoktuk felezni, és akkor csak a feléübe vetünk krumplit, felébe meg tengerit és mindig forgattyuk. Forgattyuk, mer' ezen a végin nincsen jó krumpli...

4.2.3. Vetés

A konkrét vetési folyamat előtt a földet felszántják, a már előző évben *felszedéskor* kiválogatott vetőgumókat előkészítik, *csiráztatják*, vagyis az erre szánt burgonyát melegebb helyre hordják. Ez segíti elő a csírásódást, így könnyebben kikel majd az elvetett gumó.

Általában mivel kezdik a vetést?

Lakatos J.-né: *Valahon (...) úgy rakták le, hogy kicsirásztatták, beleteszed például ety ládába, de ha dobálsz meg zságra teszed, akkor letörik az a csira.*

Lakatos K.: *Hát a kisebb krumplit azt tél végén ládába raktuk egy vagy két sorosan, sötét helyre, ahol nem fagyot meg, hogy minél rövidebb legyen a csira, hogy ne törjön le, mer' ha felnyurgul, akkor kivesszi a tápanyagot belőle. Ha mégis hosszú csira nőtt rá, akkor a krumplit megcsirázzuk, hogy nőjön rá ujj, ami zömök, nehezen törik le. Amúgy az ókrumplit is csirázni kel február végétől, mielőtt felhasználjuk, különben megfonnyad. A csira meg a ganéra kerül, azt nem aggyuk az álatoknak se.*

Pénzes Z.: *Körülbelül hát a vetés előtt ety.. két-három héttel a hüvös helyről be kell hozni (a krumplit) egy ilyen világosabb, melegebb helyre, a pincébe felhozzuk, hogy az elkezgyen csirázni, mer' hogy az akkor hamarabb kezd el kihajtani.*

Nyírparasznyán is előfordult, hogy *haszgaták* a burgonyát vetés előtt. Ez annyit jelentett, hogy a vetésre szánt gumókat kétfelé, háromfelé vágták. Ahogy Kósa írja könyvében, „a haszgatást egy héttel, de legalább néhány nappal a vetés előtt elkezdték, hogy a frissen vágott felületen képződött varral kerüljön a földbe a burgonya” (KÓSA 1980b: 143). Fontos volt, hogy a darabokon legyenek *szemek*, amiből csíra tud képződni. Ezt a módszert ma már nem alkalmazzák.

Vetettek- e úgy krumplit, hogy feldarabolták vetés előtt?

Laczkó J.: *A nagyobb krumplikat a szüleim kettévázták, a nagyobbakat... lényegébe a kisebb krumpli az az eredeti vetőkrumpli..., a nagyobb krumplit meg azér váztuk ketté, mer' ha nagy krumplit vetettünk asz csak egy bokrot termett az is magyarán mondva. Kettéváztuk, meg volt, aki még háromféle is vázta oszt ugy dobtá beje.*

Napjainkban szintén nem jellemző, de az adatközlők visszaemlékezései szerint ínséges időkbén vetettek *krumplihajat*, sőt csírát is, gumó nélkül. Ezeknek a helyét mindig megjegyezték, és a tapasztalat azt mutatta, hogy kikelt a növény így is, a termés azonban nem volt bőséges az így vetett bokrok alatt.

Lakatos J.-né: *Méjg a krumplihajjat is elvetettük. Meghámozod a krumplit, a haját elveted, annakidején, mikor mán nem nagyon van krumpli. Hát vóut ahon a csírát összesepertük lenn a pincéibe, oszt vittük le oda a kërbe, ott vóut nekem nemtom hány krumplibokor.*

A burgonyavetés kezdete április hónaphoz köthető, természetesen az időjárás függvényében, ugyanis tartósan tizenöt-húsz foknak kell lennie ahhoz, hogy elkezdjék a vetést.

Mikor kezdik a vetést?

Laczkó I.-né: *Hát április negyedikkèn mán mekkeszték vetni, mán a téjeszbe is tudom, hogy április negyediké után vetettük, hát vóut mikor magángazdálkodóuk vóutunk, nem vóut téjesz. Hát vetettünk korábbann is, hogy legyen koráji, mer a fagytul nem lehetet vetni, mer' van valami Medárd meg mittudoméjn mije napok oszt akkor a paszujt is meg a krumplit is megkapja ja fagy.*

Kovács M.: *Hát általában április, asziszem, hát május eleje, az időjárástul függ, ez tény és való, hogy az időjárástul, mer tavaj hamarabb vetettünk, tavaj előütt egész későn vetettünk.*

Az idősebb adatközlőim arra az időkre is emlékeznek, amikor *kései krumplit* is vetettek. Ez a második vetés időben júniusra, júliusra volt tehető. Az aratás után a felszántott földbe, a *tarlóba* vetették a *későkrumplit*.

Lakatos J.-né: *Ojjan is vóut, hogy ojjan szegéiny világ vóut, hogy learatták a buzát vagy a gabonát, oszt a felszántották... hijány vóut a krumplibá, vagy valami, akkor még a tarlóuba is későkrumplit vetettek és bejött.*

A vetés folyamata is többféle lehet. Az adatközlők elmondása szerint vetettek kézikapával, eke után, vagy akár sarokkal is.

A kézikapás vetéshez és a *sarokkal vetéshez sorolót* használtak a tavaszi szántást követően, hogy pontosan ki tudják jelölni a sorokat. Az eszköz sem formai szempontból, sem használatát tekintve nem mutat változatosságot a különböző burgonyatermesztő területeken (KÓSA 1980b: 149).

A *soroló* egyszerű, fából készült eszköz, amit az ügyes gazda is el tud készíteni házilag. Az azonos sortávolság érdekében pontosan kimért hetven-nyolcvan centiméterenként helyezkednek el a szerszám törzsén a sorokat jelölő karók. Ezek a talajjal merőleges szöget zárnak be. Általában öt jelölő karó van egy sorolón, de gyakran a másik irányba is szereltek rá karókat, hogy a kukorica sorolását is el tudják végezni ugyanazzal a szerszámmal. Ezzel a tárolást tették praktikusabbá.

Általában ló húzta, ha nagyobb földterületről volt szó. Napjainkban, ló hiányában, vagy a ház körüli kertben a sorolás férfimunkának számít, a férfi húzza a sorolót. Ezzel három-négy sort lehetett jelölni egyszerre.

Hogyan használták a sorhúzó?

Laczkó I.-né: *...ety huszta meg vóut uty, hogy mosmán ha kinn a határba valaki naty táblát vet, mán akkor lóval huzassák, van oly még széles ami öt sort is huz, de amit a kerbe, három sort a magonk szükségletéjre.*

Lakatos J.-né: *A kicsi gazdálkodásba (...) mán lovakkal sorolták ki, kivájták a jukat végig és abba csak bele kellett dobálnunk a krumplit, majd ráhuszták a főüdet, ugy is termeltünk, de ugy is, hogy lehet kézikapával vetni, juggalni, ültetni... a mi főüdünk elég jóu omlóus, még sarokkal is el_tuttuk vetni.*

A kézikapával történő vetést minimum két ember végzi. Az egyik kiemel egy darab földet a kapával, azt félredobja, de a következő kiemelt földet már a közben bevetett előző fészekre dobja (KÓSA 1980b: 144). A vetőgumókat dobó fél vagy zsákot vesz a vállára félig előre vetve, vagy *sulcot* köt maga elé, abban voltak az elvetni kívánt gumók. Általában a vágást férfi végezte, végzi, a dobást pedig nő.

Hány ember kell a vetéshez?

Pénzes M.-né: *Hát legaláb kettő, mer' az egyik vágja, a másik meg löki belefele. Vág egy jukat a kapával, aszt ity férreteszi a főüddel együtt a kapát, a másik belelöki abba a gödörbe a krumplit, és akkor a kapán ami van föld, aszt visszalöki rá, és akkor már be is van takarva, és akkor rá szoktunk lépni általába.*

Lakatos J.-né: *Egyedül is tudok vetni, mer vóutak azok a hosszu_zsákok, akkor egy krumplit beletettünk a sarkába, a szájánál vóut a maddzag, avval összekötöttük, abba beletettük a krumplit, aszt fel_lehetet venni a váltra és onnan dobálta a krumplit és sokat lehetet, mer előüre-hátra, hátranyomta felét és így felvette a vállára az ember...*

Pénzes Z.: *Krumplivetésnél szoktuk aszt vagy sózásnál arra használni, a köténybe össze lehet fogni, felhajtod a köténynek az alsóu részét, s akkor oda*

beleborították a krumplit és akkor abba viszi, aki segít a vetésbe, és ezt nevezik úgy, hogy sulc.

A *sarokkal vetés* főleg az idősebb korosztályra jellemző. Ezt a munkamódszert főleg akkor alkalmazzák, amikor önállóan kell burgonyát vetnie valakinek, a kapa és a vetőgumós zsák kezelése kényelmetlennek bizonyul egy ember számára. Ilyenkor a zsákot a vállára véve, vagy a *sulcot* maga elé kötve egyetlen személy is könnyen tud burgonyát vetni úgy, hogy a sarkát belemélyeszi a már felpuhított talajba, beledobja a vetőgumót, és a lábfejének belső élével ráhúzza a földet, betakarja, majd finoman rálép.

A fiatalabbak elmondása szerint sarokkal csak a kukoricát vetik. Ez azzal magyarázható, hogy a piacra termelés idejében gyorsabb munkát kellett végezni, és a burgonya vetése ezzel a módszerrel egyedül is könnyen végezhetőnek bizonyult. Manapság, amikor főleg saját használatra, kis mennyiségben termelnek burgonyát, valamint többen végzik a vetést, nincs szükség erre a módszerre.

A *sarokkal vetést* a helyiek saját ötletnek tartják, a szakirodalom szerint viszont elterjedt volt a Duna-Tisza közén, de a fővárosi piacra termelő, Pest körüli kis falvak is alkalmazták (KÓSA 1980b: 149).

A sarokkal vetést hogy csinálták?

Lakatos J.-né: *Ugy is lehetett kapa helyet, hogy pontoson tuttam, hogy hol, a soron mentem, és abba a huzásba löktem bele a krumplit és akkor csak lenyomtam, betakartam, mer' magam vóutam, oszt sarokkal vetettem.*

Laczkó J.: *...a megművelt földön ha mezitláb vagyunk, meg akkor már jobb idiük vannak, sarokkal nyomta, beletette^a másikkal rá'uszta, nyomta, beletette és rá'huszta.*

Az eke után vetés nem igényelt sorozást, mivel az eke egyenes sorokban szántotta fel a földet. Ezt a munkát úgy végzik, hogy minden harmadik rendbe, tehát hetven centiméterenként vetnek. Az eke utáni vetést nagyobb területeken alkalmazták.

Lehetett utána kézikapával vetni, de ha kevesebb munkás volt, általában sarokkal vetettek.

Eke után hogy vetettek?

Drabik S.: ...*iędősapám szántotta kifele, mer' mi magonk vettük által a gazdálkodást. Mi ketten Pistával mentün, mán az elsőü sorba vetettük belefele, mire iędősapám kiszántotta a főüdet, akkorára mán el is vóut vetve.*

Sorhuzót használtak?

Drabik S.: *Akkor nem kel, csak a rend tetejére, a rend a mutatta, minden hārmadik rendbe, rendnek a tetejére. Ez ojj^an szépen ki vóut számolva az eke után, hogy hetven centimēitert tet ki ety három rend, értem, utyhogy ot nem kellet hoty sorozzak.*

Hogy lehetett még csinálni az eke utáni vetést?

Lakatos J.-né: *A nagy tagosításba mán ugy vóut, hogy jukat husztak, és akkor az ekekapával kihuszták a sorokat, mentünk, beledobáltuk akkor is eggyenként mentünk oszt mindenki vetett egy sort, oszt ment oszt tutta, hoty hoty kel lerakni és akkor maj csak jött egy gép, az meg behuszta.*

4.2.4. Boronálás, kapálás, töltögetés

„A kapálást megelőzi, gyakorlatilag azonban elválaszthatatlanul összefügg vele, a fiatal, a földből még alig kikelt burgonyanövény boronálása.” (KÓSA 1980b: 160)
Ezt az eljárást *berenálás*nak nevezik a Nyírségben, és már a 18. század végén is a burgonyatermesztés szerves részét képezte. A kifejezést minden *berenával* végzett munkára használják a területen. A *berena* vagy *borona* egy fából vagy fémből készült eszköz, ami sok egyenlő méretű fogból és az ezeket tartó keretből áll. Elé lovat vagy traktort kötnek, de a kisebb területeken, a *soroló* használatához hasonlóan ezt is húzhatta férfi.

Elvettették a krumplit. Mi a következő munka vele?

Drabik S.: *Akko^r miko^r kihajtott annyira, hogy öt-hat centire kinn vóut, akko^r pedig izéjvel fogatos berenával, nem gēlppel, szarvasjóúsággal vagy akinék lova vóut aszt megberenáltuk, az elsőü gyomokat, ami kezdett kifele bujni, aszt elmunkálta.*

Lakatos J.-né: *Hát mikor mán lökte, bujt kifele, vagy nyomta felfele a fejjét és vóut uty, hogy ugyi valaméik kis göréngy vagy ijen kis göb ráment ugyi a tetejére oszt nem tutta kifele nyomni, mihéjnt elment a borona, akko^r éltek, mán akko^r ugye könnyebben kijött. Ety boronálás az ety kapálás.*

A kapálás tipikus társas munka, általában több személy végzi, lokális vagy rokoni alapon hívják össze a munkásokat, vagy bérmunkában végzik. (Kós 1972: 87)

Az első kapáláskor tulajdonképpen gyomirtás történik. Ezt akko^r végzik, amikor a burgonyanövény már kihajtott. A gyomosodás mértéke és burgonyanövények nagysága, állapota vagy friss leveleinek száma alapján dönti el a gazda, hogy mikor szükséges kapálni a területen.

Az első kapáláskor *köt a krumpli*. Ez azt jelenti, hogy megjelennek az első új gumók a gyökérzetben. Ez az *első kötés*. A *második kötés* alkalmával azok a növények virágznak és hoznak új gumókat, amelyek lassabban fejlődnek.

Mit jelent az, hogy köt a krumpli?

Pénzes Z.: *A krumpli az ojanakor szokot kötni, amikor elkezd virágzani. A vetés után ojan két hónappal van az első virágzás...és akko^r nem szabad bojgatni, meg akko^r jóu, ha megázik, mer' akko^r töb lesz alatta, vagy legalábbis akko^r a kis krumplik megmaradnak és még van ugy, hogy van ijen h' ez a második kötés is ez akko^r szokot lenni, ha (...) két-három héttel rá mégeccer elkezd virágzani és akko^r megént, de akko^r má' nem szokot mind. Van ugy, hogy csak mittomén néihány darab akko^r kezd el virágzani, vagy van ugy, hogy még az szokot lenni, hogy azér' virágzik másoggyára, mer' vannak ijen lemaradók.*

Hijába eccerre veti az ember, valaméik nem kel ki röktön, hanem később, mint a többi, és akkor ezek a lemaradók szoktak másoggyára.

„A Nyírségben *elsejére* és *másodjára* kapáltak, a töltögetést mondták *bokrolásnak* is” (KÓSA 1980b: 153). Ezek mellett használják még az *összehantol*, *összehantolgat* kifejezést is.

Laczkó I.-né: *Megkapáltuk elsejére, utána meg eszt a sort így összehantolgtuk (...) ha kin láccik mán, hogy jön kifele, piszkálgassuk megfele, pláne itt a kertegbe, de a mezőin akinek mán sok van, az megvárja, hogy láccon a sorja, hogy améik mán avval ekézik.*

A töltögetés a második kapálással egyszerre zajló munka. Ekkor a burgonyanövény alatt már fejlődnek a kis burgonyagumók, és mivel a gyökérzete nem tör utat mélyen a talajban, ezért körben fel kell tölteni a növények körül a talajt, egy-egy kis dombot formálva. Ezt a munkát a növény fejlődése során akár többször is végezték. Függett ez az időjárástól, a növény állapotától.

A kertekben, kisebb területeken kézikapát használtak, a nagyobb területeken már a legidősebb adatközlők visszaemlékezése szerint is az ekekapát alkalmazták.

Honnan tudták, hogy már kell töltögetni?

Lakatos K.: *Hát hoty hogy nőtt a növéiny, maga a növéiny, te'át felül a levele (...) mer' megroggyan, ugy is hifták a krumpli levelét, te'át hogy má' nő egy darabig, utána má' csuklik a szára.*

Laczkó J.: *Kezdet virágozni, mán mikor szépen feljött a, szép kis bokros lett a krumpli és akkor mán kezdet bimbózn a virágai, akkor töltötték fel, addig igykesztek, hát kapáltak, de nem lehuzni róula a földet, t'át ity_csak kikapáltak a mellette meglévő pernye , gyom , mindenfele, ami nem odavaló volt (...) a'ikor kezdet virágozni, akkor szíépen bebokrolták.*

Hogy csinálták a töltögetést?

Laczkó J.: *Ha kézzel kapáltunk, akkor csináltuk uty, hoty ety sort csináltunk ketten, én mentem egyik oldalt, és akkor ugyanugy aszt csináltam mint az ekekapa, hogy fordítottam befele, a másik oldalt jött a hugom, és akkor az borította, de lehetet csinálni egyedül is, ment és akor mindig szépen körbekapálta a földet..megbokrosította, te' bokrot csinált neki szépen úgyi, csak a levézet láccoggyon, hogy a krumpli mikor nő, az ne kerüjön fel a föld felszínére, mer' ha felkerül a föld felszínére...ha nincs feltöltve, a krumpli mindenhon a föld lepje el, tāt azaz uty tud, uty tud nőni is benne, meg nem zöldül be, mer' a ha napot kap, fényt kap a krumpli, akkor annak a fele mán ojan sötétzöldé válik, ami nem ehető.*

Az ekekapa használata igen nehezen terjedt el a Nyírségben is. A gépi művelés iránti ellenszenv, a pénztelenség is közrejátszott abban, hogy az intenzív burgonyatermesztés megindulása után fél évszázaddal lett általános a használata (KÓSA 1980b: 155).

Nyírparasznyán az ekekapa elnevezés rögzült. Az itt használt eszközt KÓSA szórókének nevezi, aminek a kapái a földdel szinte merőleges szöget zárnak be. A kapák szögét az eszközön változtatni lehet attól függően, hogy gyomtalanításra vagy töltésre használják. Az adatközlők egyikétől sem hallottam a *sarabolóeke* vagy *kapáló eke* kifejezést, amit KÓSA a környéken elterjedt kifejezéseként említ. A fiatalabb korosztály egyetlen tagja nevezte meg az eszközt *töltőekéként*.

Az ekekapás töltögetés hogy zajlik?

Laczkó J.: *Mikor mán a krumpli egészen mán szép megbokrosodott, utána töltötték fel, az volt a feltöltés, még régen kapával töltöttük, utána mán jöttek a lóval, utyhogy behuszták, ment a ló a krumplisor között és akkor ij'n ekekapa ki volt fordítva, és akkor az ij'n szépen csinált ilyen kis alaguti kis váju let volna (...)* Az ekekapa ki volt fordítva, t'át ugy volt kifordítva, hogy ekekapa

ugyē a (...) szöllőtőű igy nyitottuk kifele vagy a kukoricánál vagy tengerinél, akkor az ekekapá elmegy a sormelle' és akkor i' befele borittyák, érte', mekfordiccsa az ekekapát, igy meg most mety közepén, és akkor igy boriccsa bele a.. ki a földet és akkor igy félóudalt ame' beborittya, utána jön a másik oldalt, ótán szlépen igy.. éis igy a krumpli egy sorba van, aszt töltésnek nevesztük.

Pénzes Z.: Van ijen, hoty töltőűeke, ez akkor van, hogy nyáron kétszer-háromszor fel kel tölteni a krumplit, mer' máskülömben akkor nem lessz alatta semmi, és akkor ijen buckákat csinának, eszt nevezik töltésnek, és akkor eszt uty szoktuk mekcsinálni, hogy előtte kikapálni a gyomtól. Mer' akkor a gyomot odanyomja, az csak nőű, nőű, és akkor ez igy betölti eszt a földet, a sorkösztt végigmegy a lóű ezzel a töltőűekével, és akkor betölti a krumplisort, és akkor ilyen kis buckák vannak és ugy nőű alatta a krumpli. És akkor azér' kell azér' nyáron legaláb kétszer, de van uty, hoty háromszor, mer' szokot lenni asz, hogy nyáron ha nagy esőű esik le hirtelen, akkor lemossa a főűdet, és akkor meg megzöűdül a krumpli. Az meg megéínt nem jóű étkezésre, vagy legalábbis keserü.

Az idősebb korosztály szerint a kapálás-töltögetés műveletet akár három, négy alkalommal is ismételték, a fiatalabbak viszont az első töltögetéstől felszedésig nem kapálnak, legfeljebb kézzel dudváznak. Ezt azzal indokolják, hogy a már növekedő gumókat a kapálás során kifordíthatja az óvatlan munkás, a dudvázással azonban célirányosan csak a gyomokat irtják.

A kapálást és töltögetést követően a felszedésig milyen munka van még vele?

Pénzes M.-né: Az az igasság, hogy tavaj is amijen nyár volt, akármi csinálunk vele, egy hónapon belül az ugy be dudvásodik, és akkor, mikor már az ina kezd elfele száradni, felveri az a gaz, akkor már nem érdemes kapálni se, mer' akkor kikapájjuk a főűdbül a krumplit. Az a lényeg, hogy nekünk általába az a

mennyiség, amit vetni szoktunk már akkorára ojan állapotba van, hogy nem ojan jóu kifele kapálni.

Milyen munka van még vele a vetés után?

Kovács M.: Mikor már ugye virágzik, általában akkor ugye eccer mek szoktuk töüteni, aszt ugye kétóudarrul hogy feltőccsük, hogy nagyob legyen a termése.

És hányszor kell kapálni?

Kovács M.: Hát annyira sürven nem szoktuk, inkább huzgálni szoktuk a dudvát, kapálni már ha feltőütöttük, akkor utána már nem nagyon kapájjuk, csak dudvázzuk.

A *huzatást* szintén ekekapával végzik. A kapákat ekkor úgy állítják be, hogy a talajba néhány centiméter mélyen hatoljanak az élek. A *huzatás* is a kapálást hivatott helyettesíteni a burgonyasorok között. Célja a gyomtalanítás. Az ekekapás töltögetéstől a munka célja és az ekekapá ekéinek állása különbözteti meg. A megkérdezettek között volt olyan, aki *talajmaró*ként nevezte meg a *huzatás* eszközét.

A *huzatás* mit jelent?

Pénzes Z.: A huzatás az.. hát most lehet a krumplit is huzatni, ennek az a.. szintén ezzel a töütőkapával, mer' ugye mos' van az eke, és akkor ugye amikor szántanak, akkor egy irányba áll, akkor ugy állittyák be az ekét, hogy a földbe süjje gyen, amikor meg huzattyák, akkor meg valahoty fordítva szerelik fel, és ennek az lenne a lényege, hogy a sorközben a gaszt kivágja. Csak igazából eszt nállunk mivel nem nagy területet vetünk, inkább kézzel csinájjuk meg a sorközkapálást, és huzatni inkább a napraforgót vagy esetleg még a tengerit szoktuk... Azért nevezik eszt szerintem huzatásnak, mer' hogy a lóu huzza eszt az ekeszerüségét.

Kovács M.: Hát ugye valaki szokta huzatni, lóuval ugyanugy ... mint a tengerit vagy a többit, hogy nem kapával, hanem lóuval behuzassák.

Pénzes M.-né: (...) annyit szokot még Miki bácsi, hogy amikor még kicsi, akkor a közin végigmegyem a talajmaróval.

4.2.5. Kórokozók, betegségek, az ezekkel kapcsolatos munkák

„A kártevők elleni védekezésről csak az 1950-es évek közepétől lehet beszélni, amikor a kolorádóbogár, krumplibogár (*Lepitnotarsa decemlineata* Say) megjelent.” (KÓSA 1980b: 159) Az idősebb adatközlők számot adnak arról, hogy az ötvenes években várták a krumplibogár megjelenését, juttalom is járt a megtalálónak.

„A kolorádóbogár 1 cm nagyságú, hátán tíz fekete vonal húzódik végig, éppen ez az, amiről könnyen felismerhető. Lárvája cinóber- vagy narancsvörös” (SÜTŐ 1976: 186). A lárvét a rovar a burgonyanövény levelének alsó oldalára rakja, harmincöt-negyven darabot egy csomóba. Ezek a lárvák kikelve azonnal rágni kezdik a növény levelét. Később a földbe ássa magát, bebábozódik és tíz-tizennégy nap alatt kifejlődik (BREHM).

A krumplibogár elleni védekezés leghatékonyabb módja a permetszer használata. Aki nem ezt a módszert választja, az kézzel szedi össze a kártevőket a növényekről, ami persze időigényes és gyakran ismétlendő munka. Jellemző, hogy a gyerekekre bízzák rá ezt a feladatot juttalom ellenében. A bogarakat üvegekbe szedik, a lárvékat kézzel szétnyomkodják. A krumplibogár összeszedését nehezíti az is, hogy általában a legmelegebb nyári időben szaporodik el a burgonyanövényen.

Drabik S.: *Na'át, az mán veszíjjes, akkoriba (...) hát mikō jōt bēfēle, hát ugy nem nagyon ösmertük, vártuk mindig a kolorádóbogárt, oszt akkor na, annak meg osztán van egy megēln szer, ami.. el lehet pusztítani, ennyi az egēlsz. Tojássai vannak, (...) a levēlnnek az alsō részire oda pakojja a krumplibogár tojássait.*

Lakatos K.: (...) várni kellett, hogy mikor bujik ki a krumpli, és hogy elkezdet kibujni, meg kellett kapálni, t'át körülkapálgatni, mek figyelni, hogy nem-e bogárosodik, mer' ha a krumplibogár rámegy az elején, már képes a kis fajtatal

krumplilevelet már leenni csokányig, így hiftuk, és akkor nem tud fejlődni a növény és nem lesz alatta termés. Te'át gyerekkorunkban a krumplibogarat mindig kézzel szettük. Jártunk végig ijjen üveggel és akkor abba raktuk bele a krumplibogarat és az abba megdőglött.

Hogy kellett megölteni a krumplibogarat?

Lakatos K.: Hát hotyha pete volt rajta, az egy utálatos dolog, de akkor szét kellett nyomni a petét a levelen, i_ccsináltuk, de attul sérülhet a levél, ezért job volt csak lerázni, leszedni rólla a kis tojásokat és ledobni, mer a kikelt kis krumplibogarak csak ot tudnak fejlődni magán a krumplilevélen, mer aszt kezdik enni, ha kibujnak.

És aszt a kis picit kibujt krumplibogarat ribizlinek hiftuk (...) ojan, mint a ribizli, mer' mikor kibujik, nem keméjny és csikos a háta, hanem ilyen kis puhatestű narancsárga csunya, és ha még megölted a kezeddal, tiszta vörös let tőlle, ijjen narancssárga a kezed, megfokta és bűdöss.

Mit csináltak, hogy ne legyen krumplibogaras?

Laczkó J.: A réig időűbe például, még akkoriba nem voltak ennyi szerek, mint ami most vannak, akkor Matador, Matadorral szóűrták, de aszt.. szegéjnyeb helyen Matadort, hogy ne.. aszt jelenti, hogy egy kiló^u Matadort legyen egy hold krumplira, hogy jobban el tuggya szóűrni, vaty hogy mongyam neked.. összekeverték hamuval, amit a.. akácfa után kiszettek a spórbul.. összekeverték és avval szóűrták. Betettük nejlon harizsnyába.. és aszt igr szóűrták rá és ojan vóut, mintha lisztel megszóűrtad volna a krumplit.

A permetezést hogy csinálták?

Lakatos J..né: Hát uty, hogy vettünk szert, Bankolt, éis akkor mekcsináltuk, és aszt délbe jóű leszóűrni, akkor esznek a bogarak.

Amíg nem volt permetező, addig hogy csinálták?

Lakatos J.-né: *Akkor tudod mi' csinál.. még úgy is csináltuk, hogy akáchamuval szóúrtuk lefele, szóúrtunk rá ety-ety kicsit, hogy hátha attul.. mindent elköveltünk. Akkor mekcsináltuk egy vedéírbe éjs akkor egy.. vettünk egy csomóú zöldet, amit úgy összezsavartunk és akkor aszt belemártottuk oszt avval szóúrtuk.*

Lakatos K.: *Seprüvel beverélsnek nevesztük (...) hogy megvóút a vedéírbe és akkor volt egy cirokseprü, aszt megfoktuk, vagy még dudvával is lehetet, belemártottuk és azzal becsápoltuk, mintha rávertük volna a nedvességet a bokorra (...) Ezzel is csináltuk, mer' nem volt még akkor mindenkinek permetezőűje, vagy ha nem értek rá, akkor a nőűk inkább, mer permetezni inkább férfiak permeteztek. (...) ez nem seprüvel permetezés, csak beszóúrtuk.*

A burgonyának a környéken kevés betegsége ismeretes. Az egyik ilyen betegség a fitoftóra, vagy *krumplivész*, ami a paradicsom betegségei is, de az alma betegségeként ismeretes fuszikosodásról is számot adtak a megkérdezettek. Adatközlőim a betegségek közé sorolták az *aranka* növény elburjánzását is, ami ellen védekezni nem tudnak, csak figyelik a megjelenését és igyekeznek kigyomlálni. A krumplibogár mellett a másik jelentős kártevő a cserebogárpajor, amit a nyelvjárásban *csimmagnak*, *pajorpankának* neveznek. A lóféréggel együtt ezek a kártevők leginkább a szervestrágyával javított földeken találhatóak meg.

Milyen betegségei vannak a krumplinak?

Drabik S.: *Hát van uty, hogy van neki ety_kis fuszikja, néiha megfuszikosodik a levele, úgy mint az almának, de az ritkán fordul előű.*

Pénzes Z.: *...csapadéikos időbe van valami ojasmi betegsége, amit meg nem mondok, hogy mi, ami ilyen szárrothadást, vagy ilyen szár.. a szárnak az elszáradását okozza (...) Most éin lehet, hogy eszt összekeverem neked, a paradicsomnál biztos, hogy van, a paradicsomnál eszt nevezik paradicsomvéűsznek.*

Lakatos J.-né: (...) van egy aranka növény, de nem is látod a gyökerét, csak ojan, mintha fonallal vóna beszűve, ilyen sárga színűvel, arankának mongyák, de az úgy el tud terjedni, hogy az lefog mindent és mindent megsemmisít. Ezelőtt még a lucernákba is vótak, akkor voltak a gabonákat is mektámatta.

Pénzes Z.: Tudom, hogy van például a mi kertünkbe egy ojan gyomnövény, hogy aranka.. ez ilyen sárga, fonalszerű módon terjed és esz szerintem beleépül a növénynek a szárába és ez is mek szokta fojtani a krumplibokrot, és akkor ez is van uty, hogy terjed, tehát nem ál meg egy bokornál, hanem a mellette lévő két-három bokorra is. Ez ellen csak azt lehet csinálni, hogy amijen méjjen csak lehet, kiszedni a gyökeréről, meg időben figyelni, hogy azt nem szabad semmiképpen rajta hagyni eszt a gyomnövényt, mer' hogyha ez annyira mektámaggya, akkor egyszerűen kipusztul tölle a krumpli.

És mi támadja a krumplit alulról?

Drabik S.: Az a csimmag, pajor, cserebogár pajorja, de az is általánosságba a szervestrágya, mán istállóutrágya, mán istállóutrágyázot földbe az jobban uralkodot, de csillagfürtnéz' kin vót a határba, ojjan sima krumplik vótak.

Lakatos K.: Ha sok féreg volt a földbe, akkor megrákta a krumplit. Az vagy szárazon begyógyult, ha kicsi korába megrákta, az még használható volt, mer' ot héj keletkezett rajta, vagy pedig elkezdett elrohadni. Volt ojan év, hogy annyi féreg volt a földbe, pajor, amit csimmagnak is hívunk, vagy lúféreg is ette, hogy egy naty krumpliból majnem hogy csak a héjja marat meg.

Jurkinya Zs.: Pajorpanka, úgy nevezzük, a cserebogárnak a lárvája.

4.2.6. Szedés, betakarítás

A burgonya első betakarítása nem ősszel történik. Az *újkrumpli* vágásával általában nem takarítják be az egyes bokrok alatt termett összes gumót, csak annyit, amennyire a konyhai felhasználás során szükség van. Ez úgy történik, hogy a bokor alá a földbe nyúlva *megtojózzák* vagy *herélik* a *krumplit*. Ez a kifejezés a tyúkok tojókéességének vizsgálatával való hasonlóság hozta létre, hiszen ahogy a tyúkok tojóvezetékébe nyúlva megtapogatják a fejlődő tojásokat, úgy tapogatják a földben a gumókat a burgonya alatt. Ezt akkor végzik, amikor már a *töltögetésen* túl vannak, a burgonya virágzása lezajlott, és a föld a növény alatti buckán megrepedezik a gumók növekedésétől. A műveletet általában kézzel, de helyenként kanállal végzik. A kivájt gumóknak a héja még könnyen, dörzsöléssel eltávolítható, nem igényel *pucolást*, vagyis nem szükséges meghámozni.

Nem minden korosztály használja a *vágás* kifejezést az újburgonya szedésére. A legidősebb megkérdezettek a *vájást* a burgonya őszi betakarításával kapcsolatban is használják.

Drabik S.: *Virágzás után például már a gülbabát már aratáskor lehet herélni, uty_szokták mondani.*

Honnan tudták, hogy van már alatta újkrumpli?

Drabik S.: *Mer' a krumpli nyomta kifele, repedezet mekfele az óudalán a töütése (...) odanyultak kéjzzel, aszt nem lehetet kapával.*

Laczkó J.: *Elejinte már kesztük tojózni a krumplit, aszt nevezték tojózásnak.. hogy már miko' volt újkrumpli.. akkor már lementek és akkor szlépen megberhelték, benyultak oszt, hát tutták a régi időüebbek, hogy méik kicsi vóut aszt nem szaggatták le, hogy az nőjjon tovább, hanem.. a nagyok aszt szlépen aszt kivették, aszt hijták tojó.. megtojózták a krumplit.*

Honnan tudták, hogy mikor lehet tojózni?

Laczkó J.: *Akkō' mikō' má' a virág.. mán kezdett elfele száradni, mer' ha a virág mán szárad elfele, akkor mán megált a krumpli a növekedésbe.*

Mikor vájjátok a krumplit?

Kovács M.: *Mi akkor szoktuk mondani, hogy vájás, mikor az ujburgonyánál, mikor még ugye kicsi, apró! és akkor aszt mosni kel csak, kefélni, nem kel pucolni. Általába akkor szoktuk vaty kanállal, vaty kézzel.*

A burgonya tényleges betakarítása nyár végén, ősszel kezdődik. Érdeemes lehetőség szerint minél tovább a földben hagyni a burgonyát, hogy tovább elálljon. Az egyik adatközlő visszaemlékezései szerint annak a gazdának volt a legtovább jó minőségű az eltett burgonyája, aki legkésőbb *szedte fel*. A burgonya tehát addig maradhat a földben, míg az első talaj menti fagyok meg nem érkeznek, hiszen a gumók nagyon érzékenyek a hőmérsékletesésre, könnyen megfagynak.

A burgonya betakarítása előtt általában lekaszálják a gázt a területről, hiszen a nyári melegben már nem kapálják a burgonyát, hagyják elgazosodni, a gyomnövény úgysem szívja el a tápanyagot a burgonya elől, mivel a gumók a növény száradásnak indulása után már nem növekednek.

Mikor kezdik szedni?

Lakatos J.-né: *Mikor (...) mán elszárad a töve, meg eléb lekaszájják, akkor arrul aszt a füvet lekaparják, de ha nem nagy, akkor lehet ugy is szedni, nem kel lekaparni, hanem csak lássa, hoty hon vóut a tű. Van amikor nem is kaszálták, mer' nem vóut ojan nagy fü, láttuk a bokrot, még uty csináltunk, hogy kiszettük, előütte mentünk éjs szettük az inat... éjs akkor a vágóu meg csak ment oszt vákta kifele.*

A *felszedést, vájást* vagy *ásást* is végezhetik az emberek kalákában, a mai napig van erre példa. Ezt a munkát is többféleképpen lehet végezni függően a terület nagyságától, a munkások számától stb.

A *felszedés* módjai igazából abban különböznek, hogy milyen eszközzel végzik az első munkafázist, vagyis a burgonyabokrok kifordítását a földből. A kifordított gumók összeszedésének módja nem mutat változatosságot, mint ahogy az sem, hogy mibe teszik az éppen összeszedett gumókat. Ez lehet *vesszőkosár*, amit *vájókosár*nak is neveznek, de napjainkban elterjedt a vödör is, amit más termények betakarításakor is használnak. A kosár azért praktikus, mert szűrőként működik, megrázzák a kosár burgonyát, a gumókon maradt föld kihull a kosárból.

Mibe szedik?

Laczkó I.-né: *Hát vödörbe szeggyük most. Ezelőüt vóut ijen fonot vesszőükosár, oszt abba szettük, de az nehéz vóut, mer' két füle vóut oszt így megfogni, odábbtenni nehéz vóut, oszt mos' vannak ezek a müanyag vedrek oszt abba könnyü, hogy eggy is meg tuggya fogni a füléit, osztán könnyeb beleszedni.*

Lakatos J.-né: *Ijjen vájókosár, az a kétfülü, ojan.. ugy montuk krumplit vájni...*

A *krumplivájást* legegyszerűbben kézikapával lehet végezni. A *kivágást* általában férfi végzi, mivel a kapát a gyökérszet alá süllyeszteni, majd az összes gumót földdel együtt kifordítani nehéz munka. A *vágó* a *krumplisoron* végighaladva fordítja ki a bokrokat, a többiek, nők és gyerekek pedig a földet kézzel áttúrva felszedik a gumókat. A kézikapával végzett *vájás* főleg akkor jellemző, ha kisebb területre vetették a burgonyát.

Hogyan szedik fel a krumplit?

Laczkó I.-né: *Hát most ami a kerbe hotyha keveys van, hát kapával (...) a férfijak kivákták, hát meg a nőük is kivákták oszt szették halomba (...) Van, aki kivágja, van aki szedi, van aki vágja is szedi...*

Lakatos K.: *Lekaszáltuk, azt összeszettük és utánna volt a kivágás. Aszt férfiak csinálták általába, hogy nagyob kapával kifordítottak minden bokrot oldarra és utánna mentünk és szették össze a kezünkel kosárba, vesszőükosárba, kiráasztuk belőlle a földet, kosárral eggyüt megráztuk, lepergett a krumpliról a*

föld, zsákba öntöztük, s akkor a végén szekérral vittük haza vagy traktorral, ha ez a mezőn volt, a kerdből meg felhordtuk vaty kézzel vagy kisszekérral.

A betakarítást végezhetik ekeapával is. Ekkor a vágó munkáját az ekekapá végzi el. Ennek a módszernek az az előnye, hogy gyorsabb, viszont nagyobb eséllyel vág bele a gumókba.

Pénzes Z.: A szedés az annyi, hogy kivágja az eke, vagy régebben még kapával vágták ki a bokrot és akkor mennek sorba, felszedik. Egy része nyilván a talaj tetején van, és akkor meg szoktuk kapargálni, láttya azért az ember, hogy hol volt körülbelül a bokor és akkor azt meg szoktuk kapargálni, hogy azért onnan is, ha ottmarad, akkor azt nyilván felszeggyük és akkor kosárba bele, és akkor a kosárból át a szállítóeszköze, valamijen pótkocsira.

A tallózás lehet a felszedés utolsó munkafázisa. Ekkor a vágás után a földben maradt gumókat szedik össze még egyszer áttúrva a területet.

A termelőszövetkezeti burgonya-betakarítás során is előfordult, hogy az ekekapá nem tudott olyan mélyen a bokor alá ásni, hogy az egészet kifordítsa, a betakarításnál dolgozó munkások pedig nem szedték fel a krumplit olyan hatékonyan, mintha a sajátjuk lett volna a terület. A termelőszövetkezet több időt, energiát nem szentelt a maradék összeszedésére, ekkor vonultak ki a családok a területre tallózni. A kifejezést csak a termelőszövetkezeti területek átvizsgálásával kapcsolatban használták. Az ügyesebbek akár egy zsák burgonyát is össze tudtak szedni egy nap alatt.

Napjainkban is használják a tallózás kifejezést a felszedés ellenőrzésére, a terület újbóli áttúrására, de ez már természetesen a saját burgonyaföldre vonatkozik.

Lakatos K.: Még amire gyerekkoromból emlékszem, hogy nagy területeken, tehát téjesz termelte a krumplit magának. Ők máshocs csinálták tehát biztozs géppel vetették, szették, s ha szedés volt, a gép elment, az egész falu ment krumplit tallóznizni (...) menni kellett a határba, meg vóut adva, hogy szerdán

szedik a krumplit, s ha a gép elment, akkor mentünk utána és jártuk a földet, lábbal turkáltuk, ruktuk, meg kiláccott a krumpli és szettük össze vedérbe meg zsákba, hoztuk haza. Volt ojan év, emlékszem, biciklivel mentünk délután, hogy egy zsák krumplit tuttunk tallózn.

Mit jelent a tallózni kifejezés?

Jurkinya Zs.: *Hát az mikor má' felszettük és akkor utánna leellenőrizni, hogy maratt-e még.*

A berenálást a fiatalabb korosztály nem feltétlenül az első kapálást helyettesítő munkaként ismeri. Az egyik adatközlő az őszi betakarítás utolsó mozzanatának eszközöként említi a berenát, más még a vetés előtt berenál, hogy porhanyósabb legyen a föld. Lényegében a berenálás a berenával, boronával végzett munkát jelenti függetlenül a használatának idejétől vagy céljától.

A tallózás előtt is boronálhatnak, megkönnyítve ezzel a gumókat összeszedők munkáját. Ekkor a földben maradt gumókat mintegy kigereblyézi a borona a földből. Az így a talaj felszínére került gumókat érdemes időben összeszedni, mivel a napon hagyott burgonyagumók megzöldülnek és akkor nem fogyaszthatók. Ez a munkafázis tehát a tallózás gépesített, eszközzel végzett formája.

Pénzes Z.: *Hát a berenálás az akkor van, amikor felszeggyük ősszel a krumplit és akkor ugye ez az eke ez van uty, hogy nem vágja ki normálisan, te'át most megéln csak asz mondom, hogy idén ugy jártunk, hogy az eke az.. valahogy olyan kemény volt a föld, hogy elsiklott a bokor fölött és nem vákta ki normálisan, az ember már kézzel nem birta aszt a kemény földet mekkaparni, és akkor végigmegy a berena, eszt a berenát van ugy, hogy vagy ló huzza, vagy most idén egy kistraktorral, mindegy, hogy mi huzza, csak az a lényeg, (...) hogy az ojan, mint ety, hát mint ez az asztal és akkor ijen tüskék álnak benne kifele. Na most az annyi, hogy éppen nem szurja meg a krumplit, hanem mint egy nagy gerebje végighuzgájja, összekaparja a dudvát, ami még itt elszórva*

van, de nem is a dudva a lényeg, hanem az, hogy ezeket a földbe marat krumplikat kiforgattya.

4.2.7. Válogatás, tárolás

Házanként eltérő, hogy a gumókat mikor válogatják. A termelészövetkezetek *prizmáiba* általában válogatás nélkül rakták a krumplit, a magángazdálkodóknál azonban a válogatás megtörtént a burgonya hazaszállítása után. A szállítás a külterületekről *tehenszekérral, lovasszekérral* történt, a kertekből pedig *kisszekérral, talicskával hordták fel* a krumplit attól függően, kinek milyen eszköz volt otthon. Napjainkban is jellemző a két utóbbi eszköz használata, de a konyhakertnél nagyobb területen már megjelenik bizonyos gazdaságokban a traktor és pótkocsi is, mint szállítóeszköz.

Lakatos K.: A felszedet krumplit a kerdből attól függöt, hogy mennyi vóut lehetet kisszekérral, zsákkal, kossárral felhordani, ha meg kin termett a naty táblába a határba, akkor tehenszekérral vagy lovasszekérral hoztuk haza, de ma már inkább kistraktorral hozzák vaty kocsival.

Napjainkban inkább jellemző, hogy a betakarítás után a burgonyát az udvarra szállítva egyből hozzálátnak a válogatáshoz. A megkérdezettek között mindenütt egységesen három külön kupacba válogatják a gumókat méretük, ebből adódóan későbbi felhasználásuk módja szerint. Az első kupacba kerülnek a közepes nagyságú, ép, egészséges gumók, ezeket vetik el következő évben. A második kupacba kerülnek a *kapavágott, rágott, sérült vagy apró* gumók, amiket takarmányozásra használnak fel. A harmadik kupac az étkezési burgonyát tartalmazza, vagyis a nagy, könnyen *pucolható*, egészséges gumókat. Lehetett egy negyedik halmot is kialakítani azoknak a gumóknak, amik *kapavágottak* voltak ugyan, de nagyok és egészségesek. Ezeket egy-két héten belül felhasználták étkezési célokra.

Hogy válogatták a krumplit?

Laczkó J.: *Leült három-négy asszony, vagy attul fük, hogy hányan voltak, és akkor a kis apróbbakat, ami disznónak való volt vagy a férgesséit vagy a kapavágottat, mer' a kapa is megsérti, amikor belevágtuk és akkor kettévákta, aszt külön tették, a jószággal megétették. Az ilyen közepes, mint a tojás nagyságu, amit látta, hogy szlóp, aszt szedet ki mán a másik évre vetőűnek ..., hát a szep nagyokat, amit aszt meg étkezésre.*

Hol, hogyan válogatták a krumplit?

Lakatos K.: *Volt aki a kerbe, de mi inkább az udvaron válogattuk. Ami meg volt vágva kapával vagy sérült volt, aszt külön szettük, aszt használtuk legelőször.*

Volt ugy, hogy a legnagyobb krumplik sérültek meg a kapátul, mikor váktuk kifele (...)

A termelőszövetkezet működésének idejében, amikor nagy területeken termeltek és takarítottak be, az aznapi felszedett burgonyát a helyszínen *prizmákba* rakták, letakarták, másnap pedig ott folytatták a munkát, ahol előző nap abbahagyták. A prizma méretét a burgonya mennyisége határozta meg, szélessége néhány méter volt, hossza pedig a burgonya mennyiségétől függően lehetett akár tíz méter hosszú is. Az egy halomba, *prizmába* hordott burgonyát letakarták a növény kihúzgált *inaival*, és ha véglegesen rakták el, akkor szalmával, földdel borították, és csak tavasszal *bontották meg*, vagy akkor, ha időközben el tudták adni.

A saját burgonya tárolására készített *halom* vagy *prizma* inkább volt a porta közelében. A *halom* alakja eredetileg kerek kupac volt. Ezt úgy készítették, hogy a burgonyát egy halomba hordták, olyan vastagon borították be szalmával, hogy a vasvillát beledöfve ne szúrja meg a gumókat, a szalmára egy réteg föld került, és a hideg tél megérkeztéig szellőzőnyílást hagytak neki. Ha nagyon hideg tél volt, később még egy réteg istállótrágyával is lefedték, mert annak jó a szigetelő képessége, ekkor a szellőzöt is betapasztották, hogy ne szökjön be a hideg.

A *prizma* és a *halom* csak alakjában tér el egymástól, valamint abban, hogy a prizmába válogatás nélkül, a halomba válogatva került a burgonya. A halmot helyenként hallottam *veremként* is megnevezni, de a többség a *vermet* egy olyan

tárolásra szánt hely megnevezéseként használja, amiben nem csak burgonyát tárolnak, és amihez majdnem egy méter mély gödröt ásnak, majd azt fedik rétegesen.

A felszedett krumplival mi lesz?

Lakatos J.-né: *Hát majd, mikor végig felszeggyük a földről, akkor kezdődik a behordás, de van úgy, hogy nem is ety székéjr horgya, hanem összemennek, oszt előbb egyikéid behorgyák, a másikeit be (...) van uty, hogy nem prizmába teszik (...) hanem válogattyák és úgy öntik mán külön halomba. A nagyot külön, a harmadrendüt külön, a vetőüt külön. Mán ősszel is meg lehet válogatni, mer' akkor tavasszal nem kel, de inkább prizmába rakják, lefőüdelik téliiesen, vastagab szalma, vastagab föld és az ugy marad, maj' tavasszal oszt kezdődik a.. megboncsák vaty hogyha eladnak belőüle vagy valahova kell, akkor válogattyák.*

Napjainkban sem a prizma, sem a halom használata nem jellemző már. A burgonya tárolására a *pincét* és a *vermet* használják.

A *pince* a lakóház alatt található tárolóhelység, a ház hőjétől itt is magas lehet a hőmérséklet, így a kicsírázást megelőzendő nem tárolnak benne nagy mennyiségű burgonyát, csak annyit, amennyit fogyasztásra szánnak.

A *verem* a burgonya és más zöldségek tárolására is alkalmas. Előnyösebb a pincénél, mert nincs olyan meleg, viszont általában itt sem fagy meg a krumpli, mert felülről jól szigetelő, több rétegből álló tető védi. Ez a tető egy réteg nylonból, egy réteg *nádpallóból* és egy réteg földől áll. A *verem* mérete akkora, hogy egy ember éppen be tud bújni oda.

Pénzes Z.: *A verem az.. nekünk is van, ojan, mint egy pincehejiség, csak annyiból job, mint a pince, hogy nem meleg, és ugye mer' itt a ház alat nekünk van pince, ráadásul ott van lent a kazán és ez meleg, te't emiatt a krumplit nem szabad ot tárolni, mer' ott annál hamarabb elkezd tönkremenni, hanem van egy*

verem, ami gyakorlatilag egy kiásot gödör, mos'már szépen ki van nekünk falazva, mer' mindèg beomlott, és akkor van rá egy kis tetõű rakva. Na most ez a tetõ nem egy normál tetõ, hanem úgy van megcsinálva, hogy van egy nájlónréteg, utánna van ijen nátpalló, a nátpalló az ijen vastag nátszövetszerüség (...) és akkor arra van rakva asziszem közvetlenül a homok... az a lényeg, hogy ez jóú szigetelõ és akkor ettõl nem fagy meg (...) meg van rajta egy ablak, hogy szellõzzön azér', mer' amugy eléggé párás benne a levegõ.

4.2.8. Felhasználás

A burgonya felhasználásának módja igen változatos. Szókincse külön dolgozatot érdemelne és vitatható a helye a burgonyatermesztés konkrét folyamatában, mégis fontosnak tartom röviden bemutatni, hiszen a felhasználás a lényege, a célja magának a termesztésnek. Ezek fényében a továbbiakban a teljesség igénye nélkül mutatom be a felhasználás különböző módjait aszerint, amit az adatközlõk fontosnak tartottak elmondani.

A burgonya felhasználásának történetileg legjelentõsebb területét a táplálkozás jelenti. Mûvelésének térhódítását annak köszönhettem, hogy megjelenésétõl kezdve a szegénység eledelül szolgált.

„A burgonya kedvezõ táplálkozási-élettani tulajdonságokkal rendelkező élelmiszer, könnyen emészthetõ, ízletes, egészséges. Tápanyagai közül legjelentõsebb a keményítõ. Fehérjetartalma kicsi (1-2%), de értékes, mert az ember szervezete igen nagy százalékban hasznosítani tudja.” (KÓSA 1980c: 197) A legfontosabb felhasználási módja a burgonyának tehát az étkezés.

Néhány példával szeretném szemléltetni csak a burgonya étkezésben játszott szerepét.

A betakarításkor az *inat* elégették, a tûzbe frissen *vájt* krumplit dobtak, a munka után ezt fogyasztották. Az *újkrumpli* hagymás vagy petrezselymes fõtt krumpliként volt a legfinomabb, de a paraszti lelemény nem ismer határt a burgonya elkészítésének módját illetõen. Burgonyás kenyeret, többféle rántással készült levest, krumplislángost is készítenek belõle a mai napig.

Csak egy különleges módot említve a *duszi* a megfőzött és összetört krumplit jelenti, amit a kenyérhez hasonlóan magában, levesekhez, tejtermékekkel fogyasztottak. A már megkeményedett, kihűlt *duszit* két oldalát megpirítva tették később is fogyaszthatóvá.

Drabik S.: *Habart paszujlevessel a duszi nagyon finom vóút vagy a káposztás paszujleves (...) az is rántot leves vóút és ezzel a duszi nagyon finom vóút. Utyhogy mikor iędősanyánk törte a duszit.. vacsorára, akkor az udvaron minthoty süldőfjuk vóútunk.. hallottuk a szagát, mánhogy akor: - Éde^e sam, tessék adni egy kóucsát!*
...éis akkor mire iędősanyám kifőüzte a duszit a (...) leveshez vagy az aluttejhez, e vóút a legfinomab vacsora, a duszi aluttejjel.

Lakatos K: *Fő alapanyag volt az emberek élelmezéséhez a krumpli, mert mindenfélét tuttag belőüle főzni, és ha más nincs van krumpli, duszit csináltunk, labdát ettünk belőle, t'át káposztáspaszuj, törtkrumpli, sültkrumpli, héjjába sült krumpli, t'át mindenféle fajta módon tuttuk enni.*

A burgonya másik, de közel sem akkora jelentőségű felhasználási módja a takarmányozás.

Általában megfőzve adták a *jószágnak*, sertésnek, szarvasmarhának, baromfinak egyaránt. Egyetlen adatközlő mondta, hogy a kacsák tömésénél is használta az apróra vágott nyers burgonyát. Ezen az egy eseten kívül a takarmányozásra való felhasználás egységes képet mutat. Általában főzve adják a *jószágnak*, a *krumplihajat* a baromfinak nem mindig főzik meg.

Lakatos J.-né: *Azér' jóú őűsszel átválogatni, hogy a harmadrendűt mán (...) elfogyasztassa a jóuszággal, jóú a tehénnek is, a kisborjukat ugy neveltem, hogy sültkrumplival (...), disznóúnak.. annak főztük, a moslégba széttörtük, az*

moslékba kapta, a tyuk is kaphatott, ahogy akartuk. A kacsá imággya. Töméskor ugy, hogy összeváltam ugy mint a kukoricaszem, oszt uty, kacsát tömtem jobban avval, nyers krumplival meg kukoricával, mer' nem vóút sok a kukorica (...)

A fogyasztáson és takarmányozáson kívül a burgonya felhasználása sokféle lehet. Idősebb adatközlőim visszaemlékezése szerint a *grüggel* burgonyát például nagy mennyiségben vették át és szállították a közeli szeszgyárba, de az ipari felhasználás mellett otthon ruha keményítésére, szappanfőzésre is használták, ezek a felhasználási módok azonban napjainkra teljesen eltűntek.

4.3. A burgonyatermesztés szókinccse

Mivel – mint azt a módszertani fejezetben már említettem – a burgonyatermesztés szakszókinccsének lejegyzésére példa nem állt előttem, igyekeztem más gazdálkodási területtel kapcsolatos szókinccsgyűjtést alapul venni. SZABÓ JÓZSEF *Az aratás szakszókinccse* Nagykönyiban című munkája mutatott irányt módszertani és formai szempontból.

„Az a kutató, aki valamely település valamelyik népi foglalkozási ágának, népszokásának a szóanyagát próbálja szótárszerűen feldolgozni, óhatatlanul azzal a módszertani kérdéssel találja magát szemben,,: vajon hol húzható meg az a határ, amelyen belül egy-egy szó még az adott foglalkozás, kismesterség szakszókinccsébe tartozik, s hol van az a határmezsgye, amelyen kívül egy-egy szó vagy kifejezés inkább már a köznyelvi szókészlet területére esik. Legtöbb esetben – azt hiszem – nem is lehet éles határvonalat húzni a nyelvjárási szakszó és a köznyelvbe sorolható szóelem közé” (SZABÓ 1979: 92).

Ezeket a gondolatokat követve a dolgozatom szókinccsanyagába felveszek minden olyan burgonyatermesztéssel kapcsolatos szakkifejezést is, amely a köznyelvi szókészletben is él, de a burgonyatermesztés szókinccsanyagába is besorolható valamint azokat a tájszavakat is megmagyarázom, amelyek a burgonyához köthetőek, de nem konkrétan a burgonyatermesztés, hanem inkább a felhasználás szókinccsébe tartoznának. Ezt a teljesség igénye nélkül teszem, hiszen a burgonya

felhasználásának szókincse külön dolgozatot érdemelne. Nem hagyhatom ki azonban azokat a már említett terminusba tartozó szavakat, amelyek az interjúk során elhangzottak.

A közlés módja:

Kövér betűtípussal szedve, címszóként szerepel a szóalak vagy szószerkezet köznyelvi alakja, ezt követi a nyelvjárásbeli ejtésváltozat kurzív betűtípussal. Ezek után igék esetében zárójelben áll az egyes szám 1. és 2. személyű igealak alanyi ragozásban, főneveknél pedig az egyes számú tárgyeset, a 3. személyű birtokos személyragos alak, és a többes alanyeset található a zárójelben. Ha a ragozás a köznyelvvel megegyező formát mutat, akkor külön nem jelölöm. Ha valamelyik főnevet többes számban nem használják, azt a többes szám ragozásának helyén \emptyset jellel jelölöm. Ha kétféle ragozási forma él egy szó esetében, a gyakoribbat írom előre. A ragozott alakokat a címszó szófaját jelölő rövidítés követi. A tájnyelvi szavakat kategóriákba sorolva (BALOGH 1974) a szófaj után jelölöm. Ezek után következik a címszó jelentése, ami ha megegyezik a köznyelvi jelentéssel, azt az 'ua.' rövidítés jelzi. A példamondatok – szintén kurzív betűtípussal szedve – a kifejezés szövegkörnyezetbe illeszkedését, jelentését, jelentésárnyalatát hivatottak szemléltetni.

aranka fn. 'gyomnövény, melynek szára a gazdanövény szára köré tekeredik megfojtva azt' *...van egy aranka növény, de nem is látod a gyökerét, csak ojan, mintha fonallal vóna beszívve, ijen sárga színüvel, arankának mongyák...*

ás ts.i., j.t. '(burgonyát) betakarít' *Krumplit vájni, krumplit ásni, van ahon ugy monták, krumplit szedni, de minállunk krumplit vájni vóut.*

Baba fn. 'Gülbaba burgonyafajta' *Hát van a kondor, akkor a dezirél, a baba.. eszt a hármát.*

Bankol fn. 'permetszer egy fajtája' *Hát uty, hogy vettiünk szert, Bankolt, és akkor mekcsináltuk, és aszt délbe jóu leszóurni, akkor esznek a bogarak.*

bebokrol (-om, bebokrojja) ts.i., t.sz. '(kapával/ekekapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' ...kikapálták a mellette meglévő pernye , gyom , mindenfele, ami nem odavaló volt (...) a 'ikor kezdet virágozni, akkor szíépen bebokrolták...

becsápol (-om, becsápojja) ts.i., t.sz. '(seprüvel vagy egy csokor növényel) permetez' ...dudvával is lehetet, belemártottuk és azzal becsápoltuk, mintha rávertük volna a nedvességet a bokorra.

bedudvásodik tn.i., t.k.sz. 'ellepi a gyomnövény' Az az igasság, hogy tavaj is amijen nyár volt, akármi csinálunk vele, ety hónapon belül az ugy be dudvásodik,(...) akkor már nem érdemes kapálni se...

behord (-om, behorgya) ts.i. 'hazaszállít (a külterületekről)' Hát majd, mikor végig felszeggyük a földről, akkor kezdődik a behordás...

betakar ts.i., j.t. 'földdel fed' ...és akkor a kapán ami van föld, aszt visszalöki rá, és akkor már be is van takarva, és akkor rá szoktunk lépni általába.

bever (-em, -i) ts.i., t.sz., á.sz.: beveri a krumplit 'megpermetezi a burgonyát cirokseprü vagy egy csokor gaz segítségével'. Sepriüvel beverésnek nevesztük (...) hogy megvóut a vedéírbe és akkor volt egy cirokseprü, aszt megfoktuk, vagy még dudvával is lehetet, belemártottuk és azzal becsápoltuk, mintha rávertük volna a nedvességet a bokorra.

bezöldül bezöldül tn.i., á.sz.k.: bezöldül a krumpli 'a közvetlen napfény hatására zölddé válik' ...nyáron ha nagy esőü esik le hirtelen, akkor lemossa a főüdet, és akkor meg megzöldül a krumpli.

bimbózik bimbóuzik/bimbóuzik tn.i. 'ua.' Kezdet virágozni, mán mikor szépen feljött a, szép kis bokros lett a krumpli és akkor mán kezdet bimbóuzni a virágai, akkor töltötték fel...

borona berena/borona (-t, -ja, -k) fn., h.t. '(nagy számú, egyenlő méretü fogakból és az ezeket tartó keretből álló) földművelési eszköz' ...az ember már kézzel nem birta aszt a kemény földet mekkaarni, és akkor végigmegy a berena...

csillagfürt fn. 'ua., zöldtrágyaként használt növény' *Ha egy főüdet bevetettünk csillagfürtel, utána gabona ment, gabona után a krumpli, akkor ojján bőjséges terméist kaptunk...*

csimmag fn., t.ksz. 'cserebogár lárva' *Az a csimmag, pajor, cserebogár pajorja, de az is általánosságba a szervestrágya, mán istállóutrágya, mán istállóutrágázot földbe az jobban uralkodott...*

csíra csira fn., h.t. 'u.a.'. *Hát vóút ahon a csirát összesepertük lenn a pincéibe oszt vittük le oda a kerbe, ott vóút nekem nemtom hány krumplibokor.*

csíráz csiráz (-om, -zza/csirájja) ts.i., t.sz. 'csirától megtisztít' *Ha mégis hosszú csira nőüt rá, akkor a krumplit megcsírázzuk, hogy nőjjön rá ujj, ami zömök, nehezen török le.*

csírásztat csirásztat (-om, csirászatassa) ts.i., t.sz. 'csirát növesztet a burgonyán' *Valahon (...) ugy rakták le, hoty kicsírásztatták, beleteszed például egy ládába, de ha dobáloed meg zságba teszed, akkor letörök az a csira.*

csokány (-t, -nya, -ok) fn., h.t. 'szár' *...ha a krumplibogár rámegy az elején, már képes a kis fíjatal krumplilevelet már leenni csokányig...*

csuklik a szára á.szk. 'fonnyadni kezd a szára' *...mer' megroggyan, ugy is hifták a krumpli levelét, te'át hogy má' nő egy darabig, utána má' csuklik a szára.*

Deziré deziré/deziréj/deziréj fn. 'burgonya egyik fajtája' *Hát van a kondor, akkor a deziréj, a baba.. eszt a hármát.*

disznótrágya disznóutrágya/disznóutrágya fn. 'sertés trágya' *Tehéntrágyával trágyásztuk, vagy amijen volt, tehéntrágyát szántottak bele, asztán ha volt, akkor kecskét vagy disznóutrágyát, tyuktrágyát, ami volt.*

dudva (-t, -ja, Ø) fn. t.ksz. 'gyomnövény' *...inkáb huzgálni szoktuk a dudvát, kapálni mán ha feltöütöttük, akkor utána mán nem nagyon kapájjuk.*

dudváz (-om, -zza) ts.i. t.ksz. 'gyomlál, kézzel gyomtalanít' *...kapálni mán ha feltöütöttük, akkor utána mán nem nagyon kapájjuk, csak dudvázzuk.*

duszi (-t, -ja, -k) fn., t.k.sz. 'megfőzött és összetört burgonya' ...*és akkor mire iędősanyám kifőüzte a duszit a.. leveshez vagy az aluttejhez, e vóut a legfinomab vacsora, a duszi aluttejjel.*

eke (-t, -je/-jje, -k) fn. 'ua.' ...*de a mezőűn akinek mán sok van, az megvárja, hogy láccon a sorja, hogy améik mán avval ekéjzik.*

ekekapa fn. 'ua.' ...*az ekekapa elmegy a sormelle' és akkor i' befele borittyák, érte', mekfordiccsa az ekekapát, így meg most mety közepen...*

Ella fn. 'burgonya egy fajtája' *Akkor vóut az ellakrumpli, akkor osztán jöttek utána tőp fajták, de azok letüntek.*

elmunkál (-om, elmunkájja) ts.i., t.sz. 'elegyenget, eldolgoz' ...*nem gēlppel, szarvasjóuszággal vagy akinék lova vóut aszt megberenáltuk, az elsőű gyomokat, ami kezdet kifele bujni, aszt elmunkálta.*

elsejére (kapálás) *elsejjéire/elsejjéire* 'első alkalommal' *Megkapáltuk elsejjéire, utána meg eszt a sort így összehantolgattuk...*

első kötés *elsőű kötés* 'első alkalommal fogan a burgonyagumó' ...*az elsőű kötés asz akkor van, mikor elősször virágzik a krumpli...*

elszárad az ina á.sz.k. 'elszárad a szára' ...*mikor már az ina kezd elfele száradni, felveri az a gaz, akkor már nem érdemes kapálni se, mer' akkor kikapáljuk a főűdbül a krumplit.*

feles föld *feles főűd/főűd* á.sz.k. 'bérelt föld, ahol a betakarított termény fele a gazdáé, fele a bérlőé (, innen származik az elnevezés is)' *Nem attunk, nem vettünk, de felébe használtunk, érted, az vóut feles, de (...) Ópályiba a nagyob gazdáknál (...) azoknak harmadosok vóut...*

felhord (-om, felhorgya) ts.i. '(a kertből az udvarra) szállít' ...*szekérrel vittük haza vagy traktorral, ha ez a mezőűn volt, a kerdből meg felhordtuk vaty kézzel vagy kisszekérrel.*

felnyurgul tn.i., á.szk: *felnyurgul a csira* 'hosszú, keskeny csira nő a burgonyagumóra' ...*minél rövideb legyen a csira, hogy ne törjön le, mer' ha felnyurgul, akkor kiveszi a tápanyagot belőle.*

felszed *fēszed/felszed* ts.i., t.sz. '(burgonyát) betakarít' *Hát a berenálás az akkor van, amikor felszeggyük ősszel a krumplit...*

feltölt *feltőüt/feltőüt* ts.i., j.t. '(kapával/ekekapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' *Kezdet virágozni, mán mikor szépen feljött a, szép kis bokros lett a krumpli és akkor mán kezdet bimbóúzni a virágai, akkor töltötték fel...*

felveri a gaz á.szk. 'ellepi a gyomnövény' ...*mikor már az ina kezd elfele száradni, felveri az a gaz, akkor már nem érdemes kapálni se, mer' akkor kikapáljuk a főüdbül a krumplit.*

fényt kap *féinyt/féinyt kap* á.szk. 'a föld felszínére, napfényre kerül' ...*mindenhon a föld lepje el, tát azaz uty tud, uty tud nőüni is benne, meg nem zöldül be, mer' a ha napot kap, féinyt kap a krumpli, akkor annak a fele mán olyan sötétzöldé válik, ami nem ehető.*

fogatos borona *fogatos berena* 'ua.' *Akko' mikor kihajtott annyira, hogy öt-hat centire kinn vóut, akko' pedig izéivel fogatos berenával, nem géüppel, szarvasjóúsággal vagy akinék lova vóut aszt megberenáltuk...*

fogatos munka 'fogattal végzett munka' *A fogatos munkát asztat a gazda, a harmados munkás a kéüzi erőüt csinálta.*

forgat *fōrgat* (-om, *forgassa/forgattya*) ts.i., j.t. 'váltogat' ...*csak a feléibe vetünk krumplit, feléibe meg tengerit és mindig forgattjuk.*

fuszik fn., t.sz. 'a héjon megjelenő száraz betegség (almánál és burgonyánál)' *Hát van uty, hogy van neki ety kis fuszikja, néiha megfuszikosodik a levele...*

gané (-t, -ja, Ø) fn. 1. 'istállótrágya' ...*van uty, hogy lehet hogy eggyik nap kiszóúruk a trágyát, másnap leszántani, és akkor utána egy - kéü nap pihen a föld és autánna lehet vetni.* 2. 'általában az udvar végében lévő trágyadomb' *A csira meg a ganéra kerül, aszt nem adjuk az állatoknak se.*

göb fn., t.ksz. 'rög' *Hát mikor mán lökte, bujt kifele, vagy nyomta felfele a fejjét és vóut uty, hogy ugyi valaméik kis göréngy vagy ijen kis göb ráment ugyi a tetejére oszt nem tutta kifele nyomni...*

göröngy göréngy/göréngy fn., t.ksz. 'rög' *Hát mikor mán lökte, bujt kifele, vagy nyomta felfele a fejjét és vóut uty, hogy ugyi valaméik kis göréngy vagy ijen kis göb ráment ugyi a tetejére oszt nem tutta kifele nyomni...*

Gülbaba fn. 'burgonyafajta' *A gülbaba vóut akkoriba, asztat mán job földbe vetettük, az étkezésre vóut a legfinomabb.*

habart paszulyleves *habart paszujleves* á.szk. 'habarással készített bableves' *Habart paszujlevessel a duszi nagyon finom vóut vagy a káposztás paszujleves.*

halom fn., j.t. 1. 'a burgonyanövény töve köré felhúzott földcsomó' *Amikor mán van ujjkrumpli, akkor csak annyi, hoty benyulok a halomba, és ha nagyok vannak benne, akkor aszt ki lehet mán venni, a kicsit meg othagyni nőzni.* 2. 'a betakarított burgonya tárolására szalmából, földből, trágyából készült kör alakú építmény' ... *van uty, hogy nem prizmába teszik (...) hanem válogatták és ugy öntik mán külön halomba.*

hantol ts.i., j.t. '(kapával/ekekapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' *Megkapáltuk elsejjére, utána meg eszt a sort így összehantoltgattuk...*

harmados munkás á.szk. 'a földet egyharmad rész terményért bérlő munkás' *A fogatos munkát asztat a gazda, a harmados munkás a kézi erőit csinálta.*

harmadrendű *harmadrendű* mn., h.t. 'takarmányozásra szánt burgonya' *A nagyot külön, a harmadrendűt külön, a vetőt külön. Mán ősszel is meg lehet válogatni...*

három rend á.szk. 'harmadik rend' ...*hetven centimétert tet ki ety három rend, értem, utyhogy ot nem kellett hoty sorozzak.*

határ fn., j.t. 'külterület' ...*ha meg kin termett a naty táblába a határba, akkor tehenszekérrel vagy lovasszekérrel hoztuk haza...*

hazsgat (-om, -ssa/-ttya) ts.i., t.sz. 'több darabra vágja a vetésre szánt burgonyát'
...mikor nem vóut elég vetőü, akkor töpfele hazsgattuk a krumplit, a nagyobbbat még
három, meg niéggyefele is, oszt ugy vetettük, hoty töb legyen.

héjában sült krumpli héjjába_sült krumpli á.szk. 'héjastól, egészben megsütött
burgonya' ...t'át káposztáspaszuj, törtkrumpli, sültkrumpli, héjjába_sült krumpli, t'át
mindenféle fajta módon tuttuk enni.

herél ts.i., j.t. 'újburgonyát tapogat és szed' Virágzás után például mán a gülbabát
mán aratáskor lehetet herélni, uty_szokták mondani.

hosszu zsák hosszu_zsák á.szk. 'burgonyavetéshez, tároláshoz használt szövetsák'
...vóutak azok a hosszu_zsákok, akkor egy krumplit beletettünk a sarkába, a szájánál
vóut a maddzag, avval összekötöttük, abba beletettük a krumplit, aszt fellehetet venni
a válra és onnan dobálta a krumplit...

húzás huzás fn.i., t.sz. 'sorozó által húzott nyom' ...a soron mentem, és abba a
huzásba löktem bele a krumplit éjs akkor csak lenyomtam, betakartam, mer' magam
vóutam, oszt sarokkal vetettem.

húzat huzat ts.i., t.sz. (-om, huzassa/huzattya) 'ekekapával a burgonyasorok között
gyomtalanít' Hát ugyë valaki szokta huzatni, lóuval ugyanugy (...) mint a tengerit
vagy a többit, hogy nem kapával, hanem lóuval behuzassák.

in (-t, innya, -ak) fn. 'szár' Van_amikor nem is kaszálták, mer' nem vóut ojan nagy
fü, láttuk a bokrot, még uty csináltunk, hogy kiszettük, előütte mentünk éjs szettük az
inat...

kapa fn. 'ua.' ...hát kapálták, de nem lehuzni róula a földet, t'át ity_csak kikapálták
a mellette meglévő pernye, gyom, mindenfele, ami nem odavalóu volt.

kapál ts.i. '(kapával) gyomtalanít' Ha kézzel kapáltunk, akkor csináltuk uty, hoty ety
sort csináltunk ketten...

kapás vetemény kapás vetemén 'kapás növény' Állandóuan egyhe'n dolgoztak azok,
a kapás vetemént harmadába fokták fel, értem, éjs hát harmad az üvéik vóut.

kapavágott mn., t.sz. 'kapával felsértett gumó' ...*a kis apróbbakat, ami disznónak való volt vagy a férgesséit vagy a kapavágottat, mer' a kapa is megsérti, amikor belevágtuk és akkor kettéváka, azt külön tették, a jószággal megétették...*

káposztás paszuly káposztás paszuj á.szk. 'káposztás bableves' ...*t'át káposztáspaszuj, törtkrumpli, sültkrumpli, héjjába sült krumpli, t'át mindenféle fajta módon tuttuk enni.*

kecsketrágya fn. 'ua.' *Tehéntrágyával trágyásztuk, vagy amijen volt, tehéntrágyát szántottak bele, aztán ha volt, akkor kecskét vagy disznótrágyát, tyuktrágyát, ami volt.*

kései krumpli kéisej krumpli/kéisőü krumpli á.szk. 'szántás után a tarlóba vetett burgonya' ...*hiány vout a krumplibá, vagy valami, akkor még a tarlóuba is kéisőkrumplit vetettek és bejött.*

kézikapa kézikapa fn. ritk. 'kapa' ...*lehet kézikapával vetni, juggalni, ültetni (...) a mi főüdünk elég jóu omlóus, még sarokkal is el tuttuk vetni.*

kifordít kifordit (kiforditom, kifordiccsa/kifordittya) ts.i., j.t. '(betakarításkor kapával a burgonyabokrot egy mozdulattal) kiás' *Aszt férfiak csinálták általába, hogy nagyob kapával kifordítottak minden bokrot oldalra és utánna mentünk és szettük össze a kezünkel kosárba...*

kisorol (-om, kisorojja) ts.i., t.sz. *A kicsi gazdálkodásba (...) mán lovakkal sorolták ki, kivájták a jukat végig és abba csak bele kellett dobálnunk a krumplit, majd ráhuszták a főüdet...*

kisszekér fn. 'ua.' ...*a végén szekérrel vittük haza vagy traktorral, ha ez a mezőün volt, a kerdből meg felhordtuk vaty kézzel vagy kisszekérrel.*

kistraktor fn. 'ua.' ...*ha meg kin termett a naty táblába a határba, akkor tehenszekérrel vagy lovasszekérrel hosztuk haza, de ma mán inkább kistraktorral hozzák vaty kocsival.*

kiszánt (-om, kiszánca/kiszántya) ts.i. 'szánt' ...*mire iędösapám kiszántotta a főüdet, akkorára mán el is vout vetve.*

kiszór *kiszóúr/kiszóúr* ts.i. 'elszór' ...*eggyik nap kiszóúrjuk a trágyát, másnap leszántani, és akkor utána egy - kélt nap pihen a föld és utánna lehet vetni.*

kivág ts.i., t.sz. 'betakarításkor kapával kifordítja a burgonyatövek alatt lévő halmot a gumókkal' *Hát most ami a kerbe hotyha keveys van, hát kapával (...) a féirfijak kivákták, hát meg a nőük is kivákták oszt szették halomba...*

kolorádóbogár *kolorádóbogár/kolorádóbogár* (-t/kolorádóbogarat, -ja/kolorádóbogara, -ok/kolorádóbogarak) fn., h.t. 'ua.' ...*hát mikō jōt befēle, hát ugy nem nagyon ōsmertük, vártuk mindig a kolorádóbogárt, oszt akkor na, annak meg osztán van egy megēln szer, ami.. el lehet pusztítani, ennyi az egēlsz.*

Kondor fn. 'burgonya egyik fajtája' *Meg attul függ, a kondort aszt inkább feketeföld'.. mer' anyóusoméék része hoty fekete, ott inkább a kondor krumplit vetették, aszt a nevezetūt...*

korai krumpli *koraji krumpli* á.szk. 'korábban vetett, így korábban betakarított burgonya' *Hát vetettünk korábbann is, hogy legyen koraji...*

kócsa *kóucsá* fn. t.ksz. 'marék' *Utyhogy mikor iędősanyánk törte a duszit.. vacsorára, akkor az udvaron minthogy süldőfijuk vóutunk.. hallottuk a szagát, mánhogy akor: - Édesam, tessék adni egy kóucsát!*

köt a krumpli á.szk. 'fogan a burgonya' *A krumpli az ojanke szokot kötni, amikor elkezd virágzani.*

krumplibogár (-t/krumplibogarat, -ja/krumplibogara, -ok/krumplibogarak) fn., h.t. 'ua.' ...*ha a krumplibogár rámege az elején, már képes a kis fįjatal krumplilevelet már leenni csokányig,*

krumplibokor (-t/krumplibokrot, -ja, krumplibokrok) fn., a.t. 'a burgonyanövény alatt található kupac' ...*a csirát összesepertük lenn a pincéibe, oszt vittük le oda a kērbe, ott vóut nekem nemtom hány krumplibokor.*

krumplihéj *krumplihaj* fn., h.t. 'ua.' *Méig a krumplihajjat is elvetettük.*

krumplisor fn. 'ua.' ...*a sorkōszt végigmege a ló! ezzel a töltőekével, és akkor betölti a krumplisort, és akkor ijen kis buckák vannak és ugy nőü alatta a krumpli...*

krumplivész fn., t.sz. 'paradicsomvész, fitoftóra, szárrothadást okozó betegség' ...*meg ilyen gombás betegség a krumplivész, de az inkább paradicsomnál van, csak paradicsomvésznek hívták ott, errohad tőle a szára ugyanugy mindnek.*

Krüger grüggel/grügger fn., h.t. 'burgonya egyik fajtája' *Ez a grüggelféle krumpli szeszkrumpli vóut, a szeszgyárokat ez látta el anyaggal, otthon meg a törtkrumpli a legfinomab vóut belőlle.*

lefog ts.i., j.t. 'elfojt' ...*arankának mongyák, de az ugy el tud terjedni, hogy az lefog mindent és mindent megsemmisit.*

leszánt (-om, leszánca/leszántya) ts.i. 'szánt' ...*eggyik nap kiszóúrkjuk a trágyát, másnap leszántani, és akkor utána egy - két nap pihen a föld és utánna lehet vetni.*

leszór ts.i., t.sz. 'permetez' *Hát uty, hogy vettünk szert, Bankolt, és akkor mekcsináltuk, és aszt délbe jóú leszóúrni, akkor esznek a bogarak.*

lovasszekér fn. 'ló húzta szekér' ...*ha meg kin termett a naty táblába a mezőn, akkor tehenszekérrel vagy lovasszekérrel hoztuk haza, de ma már inkább kistraktorral hozzák vaty kocsiival.*

lőféreg lűféireg (lűféirget, lűféiregje/lűféрге, lűféregék) fn., h.t. 'ua.' *Volt ojan év, hogy annyi féreg volt a földbe, pajor, amit csimmagnak is hívunk, vagy lűféreg is ette, hogy egy naty krumpliból majnem hogy csak a héjja marat meg.*

lök (-öm, -i) ts.i., t.sz. 'dob' *Hát legaláb kettő, mer' az eggyik vágja, a másik meg löki belefele...*

lupinusz lubinusz fn., h.t. 'csillagfürt, zöldtrágyaként használt növény' *A lubinusz az ijjen zőúdrágyának valóú, meg takarmánynak, de tán haleledelnek veszik át, de eszt nem tudom biztosan.*

lyuggat juggal/juggat ts.i., t.sz. 'lyukat ás' ...*lehet kézikapával vetni, juggalni, ültetni (...) a mi főüdünk elég jóú omlóus, még sarokkal is elüttük vetni.*

lyukat húz jukat huz á.szk. 'sorozóval kijelöli a vetés vonalát' ...*akkor a sorolóú húzza a jukat, utánna meg már csak dobálni kel belefele.*

második kötés á.szk. 'második alkalommal fogan a burgonya' ...*van ijen h' ez a második kötés is ez akkor szokot lenni, ha... két-három héttel rá mégeccer elkezd virágzani és akkor megént, de akkor má' nem szokot mind.*

másodjára (kapálás) 'második alkalommal' *Elsejjére akkor kapájjuk, mikor kibujik, másoggyára meg mikor mán töb levele van, oszt a gumói kezdenek nőüni a főüdbe.*

Matador fn. 'permetszer egy fajtája' *A réig időübe például, még akkoriba nem voltak ennyi szerek, mint ami most vannak, akkor Matador, Matadorral szóürták...*

megbokrosít ts.i., t.sz. '(kapával/ekekapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' ...*de lehetet csinálni egyedül is, ment és akor mindig sziépen körbekapálta a földet.. megbokrosította, bokrot csinált neki szépen...*

megfelez ts.i., j.t. '(földet) kettéoszt' ...*egyik évbe tengeri van benne, másik évbe krumpli, és akkor így mek szoktuk felezni, és akkor csak a feléübe vetünk krumplit, feléübe meg tengert és mindig forgattyuk.*

megfonnyad tn.i. 'ua.' *Amúgy az óükrumplit is csirázni kel február végétől, mielőt felhasználjuk, külömben megfonnyad.*

megkapja a fagy megkapja ja fagy á.szk. 'hirtelen megfagy' ...*a fagytul nem lehetet vetni, mer' van valami Medárd meg mittudoméüin mijen napok oszt akkor a paszujt is meg a krumplit is megkapja ja fagy.*

megroggyan a levele á.szk. 'elfonnyad a szára' *Hát hoty hogy nőtt a növéüny, maga a növéüny, te'át felül a levele (...) mer' megroggyan...*

megzöldül megzöüdüü/megzöüdüü mn.i. '(a föld felszínére került gumó a napfény hatására) zöülddé válik' ...*nyáron ha nagy esöü esik le hirtelen, akkor lemossa a főüdet, és akkor meg megzöüdüü a krumpli.*

megy megy/megyen tn.i., j.t. 'következik' *Ha egy főüdet bevetettünk csillagfürtel, utána gabona ment, gabon^a után a krumpli, akkor oj^an böüségés terméüst kaptunk...*

mező mezöü/mezöü fn., j.t. 'a külterület egyik része' ...*de a mezöün akinek mán sok van, az megvárja, hogy láccon a sorja, hogy améüik mán avval ekéüzik.*

nádpalló nátpallóu/nátpallóu/nátpalló fn., t.sz. 'ua.' ...van egy nájlonréteg, utánna van ijen nátpalló, a nátpalló az ijen vastag nátszövetszerüség (...) és akkor arra van rakva asziszem közvetlenül a homok...

nagy tábla naty_tábla á.szk. 'nagy vetőterület' ...ha meg kin termett a naty_táblába a mezőn, akkor tehenszekérrel vagy lovasszekérrel hoztuk haza, de ma már inkább kistraktorral hozzák vaty kocsival.

nagy tagosítás naty tagosítás á.szk. 'magántulajdonban lévő földterületek összevonása a termelőszövetkezet számára' A naty tagosításba már ugy vóut, hogy jukat husztak, és akkor az ekekapával kihuszták a sorokat, mentünk, beledobáltuk...

napot kap á.szk. 'a föld felszínére, napfényre kerül' ...mindenhon a föld lepje el, tát azaz uty tud, uty tud nőni is benne, meg nem zöldül be, mer'_a ha napot kap, félnyt kap a krumpli, akkor annak a fele már olyan sötétzöldé válik, ami nem ehető.

nyomja fel a fejét nyomja fel a fejjét/fejít/fejét á.szk. 'a csíra kibújik a földből' Hát mikor már lökte, bujt kifele, vagy nyomta felfele a fejjét és vout uty, hogy ugyi valamék kis göréngy vagy ilyen kis göb ráment ugyi a tetejére oszt nem tutta kifele nyomni...

ókrumpli óukrumpli/óukrumpli fn., t.sz. 'az előző évről tavaszra megmaradt burgonya' Amagy az óukrumplit is csirázni kel február végétől, mielőt felhasználjuk, külömben megfonnyad.

pajor fn. 'cserebogár lárvája' Az a csimmag, pajor, cserebogár pajorja, de az is általánosságba a szervestrágya, már istállóutrágya, már istállóutrágyázott földbe az jobban uralkodott...

pajorpanka fn., t.ksz. ritk. 'cserebogár lárvája' Pajorpanka, ugy nevezzük, a cserebogárnak a lárvája.

pernye fn., t.ksz. 'gyomnövény egy fajtája' ...kapálták, de nem lehuzni róula a földet, t'át ity_csak kikapálták a mellette meglévő pernye, gyom, mindenfele, ami nem odavalóu volt...

pétisó *pétisóu* fn. 'műtrágya egy fajtája' *Amit szoktunk használni, bár ez nem vetyszer, hogy a növekedéshez pétisó...*

pihen a föld *pihen a főüd/főüd* á.szk. 'egy évig nem vetnek a földbe semmit' *...nem lehet közvetlenül aznap, amikor kiszántják, de két - három napig pihen a föld és utána lehet vetni.*

pince fn. 'a ház alatt lévő tárolóhelység' *...két-három héttel a hüvös helyről be kel hozni (a krumplit) egy ijen világosab, melegeb helyre, a pincébe felhozzuk...*

prizma fn., t.sz. 'a betakarított burgonya tárolására szalmából, földből, trágyából készült, hosszú építmény' *...prizmába rakják, lefőüdelik téiliesen, vastagab szalma, vastagab föld és az ugy marad...*

pucol ts.i., j.t. 'hámoz' *...az ujburgonyánál, mikor még ugye kicsi, apróu és akkor aszt mosni kel csak, kefélni, nem kel pucolni.*

rend fn., j.t. 'egy ekehajtásra kifordított föld' *Akkor nem kel, csak a rend tetejére, a rend a mutatta, minden hārmadik rendbe, rendnek a tetejére.*

ribizli fn., j.t. 1. 'piros bogyós gyümölcs' 2. ritk. 'krumplibogár lárvája' *És aszt a kis picí kibujt krumplibogarat ribizlinek hiftuk (...) olyan, mint a ribizli, mer mikor kibujik, nem kemélny és csikos a háta, h^anem ilyen kis puhatestü narancsárga csunya.*

sarokkal vet á.szk. '(eszköz nélkül) vet a sarká használva a kapa helyett' *...a huzásba löktem bele a krumplit és akkor csak lenyomtam, betakartam, mer' magam vóutam, oszt sarokkal vetettem.*

sorköz fn., t.sz. 'burgonyasorok közötti terület' *...amikor meg huzattyák, akkor meg valahogy fordítva szerelik fel, és ennek az lenne a lélnyege, hogy a sorközben a gaszt kivágja.*

soroló *sorolóu* fn., t.sz. 'a burgonyasorok kijelölésére használt fából készült eszköz' *...mer' a sorolóut általába férfi huszta, a nőü meg dobálta belefele...*

sovány (föld) *sován (főüd/főüd)* mn., j.t. 'kevés tápanyagot tartalmazó föld' *...vóut ugy aki beleszántotta a zóüdet ha nagyon sován vóut, akkor vóut a jóu termés, zőüdrágyával, nem szervessel, mer szerves nem jutott mindenre.*

sulc fn., t.sz. 'kerti munkák során használt vastag anyagból készült kötény' ...*a köténybe össze lehet fogni, felhajtod a köténynek az alsóu részét, s akkor oda beleborították a krumplit és akkor abba viszi, aki segít a vetésbe, és ezt nevezik uty, hogy sulc.*

sült krumpli á.sz. 'ua' ...*duszt csináltunk, labdát ettünk belőle, t'át káposztáspaszuj, törtkrumpli, sültkrumpli, héjjába sült krumpli, t'át mindenféle fajta módon tuttuk enni.*

szánt (-o, szánca/szántya) tn.i. 'ua.' *Mi ketten Pistával mentün, mán az elsőü sorba vetettük befele, mire üdösapám kiszántotta a földet, akkorára mán el is vóut vetve.*

szék fn. ritk., t.sz. 'a gumón található apró rész, itt képződik a csíra' ...*ōη (olyan) kis széikje van neki, szinte láccik...*

szer fn., j.t. 'permetszer' *Hát uty, hogy vettünk szert, Bankolt, és akkor mekcsináltuk, és azt délbe jóu leszóurni, akkor esznek a bogarak.*

szeszkrumpli fn., t.sz. 'Krüger burgonya, főleg szeszgyárakban használták fel' *Ez a grüggel féle krumpli szeszkrumpli vóut, a szeszgyárokat ez látta el anyaggal, otthon meg a törtkrumpli a legfinomab vóut belőülle.*

szór szóur/szóur ts.i., t.sz. 'permetez' *Akkor tudod mi csinál.. még ugy is csináltuk, hogy akáchamuval szóurtuk lefele, szóurtunk rá ety-ety kicsit, hogy hátha attul.. mindent elköveltünk.*

talajmaró talajmaróu/talajmaróu fn.i. ritk., t.sz. 'ekekapa' ...*annyit szokot még Miki bácsi, hogy amikor még kicsi, akkor a közin végigmegy a talajmaróuval.*

tallóz tallóuz/tallóuz ts.i., t.sz. 'összegyűjti a betakarítás után földben maradt gumókat' *Ők máshocs csinálták tehát biztozs géppel vetették, szették, s ha szedés volt, a gép elment, az egész falu ment krumplit tallóuzni.*

tarló fn. *hiány vóut a krumplibá, vagy valami, akkor még a tarlóuba is kéisőkrumplit vetettek és bejött.*

TSZ *téjesz/téjjesz* fn. 'termelőszövetkezet' *Még amire gyerekkoromból emlékszem, hogy naty területeken, tehát téjesz termelte a krumplit magának.*

tehenszekér *tehenszekér* (-t, -je, *tehenszekerek*) fn., a.t. 'szarvasmarha húzta szekér' *...ha meg kin termett a naty táblába a határba, akkor tehenszekérral vagy lovasszekérral hoztuk haza, de ma már inkább kistraktorral hozzák vaty kocsiival.*

tehéntrágya *tehéntrágya* fn., a.t. 'szarvasmarha trágya' *Tehéntrágyával trágyásztuk, vagy amijen volt, tehéntrágyát szántottak bele, asztán ha volt, akkor kecskét vagy disznóútrágyát, tyuktrágyát, ami volt.*

tojás (-t, -ssa, -ok) fn., j.t. '(krumplibogár) pete' *Tojássai vannak, ... a levélnek az alsó részire oda pakojja a krumplibogár tojássait.*

tojóz *tojóuz/tojóuz* ts.i., t.sz. 'újburgonyát tapogat és szed' *Elejinte már kesztük tojóuzni a krumplit, aszt neveztek tojóuzásnak..hogy már miko' volt ujkrumpli...*

tölt *tőüt/tőüt* ts.i., t.sz. '(gyakrabban ekekapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' *Amit szoktunk használni, bár ez nem vetyszer, hogy a növekedéshez pétisó.. így szemre kézzel amennyi, egy kicsit szoktunk rá rakni, e'se szokta mindenki rárakni...még a töltés előtt vagy pedig az első töltés után szoktunk...*

töltöget *tőütöget/tőütöget* ts.i., t.sz. '(gyakrabban kapával) a burgonyató köré a földet felhúzza' *...összesen vagy három-négyszer töltögessük, mer' utánna már más munka van, meg utyse veszi el a krumpli elől a dudva a.. tápanyagot.*

töltőeke *tőütőjeke/tőütőjeke* fn. ritk. 'ekekapa' *Van ilyen, hogy töltőjeke, ez akkor van, hogy nyáron kétszer-háromszor fel kel tölteni a krumplit, mer' máskülömben akkor nem lesz alatta semmi...*

tört krumpli fn. 'főtt, vajjal összetört burgonya' *...duszit csináltunk, labdát ettünk belőle, t'át káposztáspaszuj, törtkrumpli, sültkrumpli, héjjába sült krumpli, t'át mindenféle fajta módon tuttuk enni.*

tő *tű* fn., h.t. 'egy darab burgonyanövény' *...aszt a füvet lekaparják, de ha nem nagy, akkor lehet ugy is szedni, nem kel lekaparni, hanem csak lássa, hogy hon vóut a tű.*

tyúktrágya tyuktrágya fn., h.t. 'baromfi trágya' *Tehéntrágyával trágyásztuk, vagy amijen volt, tehéntrágyát szántottak bele, asztán ha volt, akkor kecskét vagy disznóútrágyát, tyuktrágyát, ami volt.*

újkrumpli ujjkrumpli fn., h.t. 'újburgonya' *Az ujjkrumplit aszt ugy szeggyük, hogy amikor gondolja az ember, hogy má' nőűtt alatta, akkor csak belekapargálunk a tövéhez.*

vágó vágóú/vágóú mn.i., t.sz. 'a burgonyatöveket kifordító munkás' *...előűtte mentünk éjs szettük az inat (...) éjs akkor a vágóú meg csak ment oszt vákta kifele.*

váj ts.i., t.sz. 1. '(burgonyát) betakarít' *Ijjen vájúkosár, az a kéűtfilű, ojan.. ugy montuk krumplit vájni...* 2. '(újburgonyát) szed' *Mi akkor szoktuk mondani, hogy vájás, mikor az újburgonyánál, mikor még ugye kicsi, apróú ès akkor aszt mosni kel csak, kefélni, nem kel pucolni.*

vájókosár vájúkosár/vájóúkosár (-t, -ja/vájúkosara, -ok/vájúkosarak) fn., t.sz. 'vesszőből font kéűtfülű kosár' *Ijjen vájúkosár, az a kéűtfilű, ojan.. ugy montuk krumplit vájni...*

válogat (-om, válogassa/válogattya) ts.i. 'ua.' *Mán őűsszel is meg lehet válogatni, mer' akkor tavasszal nem kel...*

vált (-om, váltya/válcsa) ts.i., t.sz. 'évente cseréli a földben a veteményt' *Szoktuk váltogatni, mindig váltyuk...*

verem (vermet, veremje/verme, vermek) fn., j.t. 'a föld szintje alá épített tárolóhelység' *...van egy verem, ami gyakorlatilag egy kiásott gödör, mos'már szépen ki van nekünk falazva, mer' mindèg beomlott, és akkor van rá egy kis tetőű rakva.*

vesszőkosár vesszőűkosár/ vesszőűkosár (-t, -ja/vesszőűkosara, -ok/vesszőűkosarak) fn., a.t. 'vesszőből font kéűtfülű kosár' *Ezelőűt vóut ijjen fonot vesszőűkosár, oszt abba szettük...*

vetőkrumpli *vetőükrumpli/vetőűkrumpli* fn. 'válogatáskor a következő évi vetésre félretett burgonya' *Az ilyen közepes, mint a tojás nagyságu, amit látta, hogy szép, aszt szedet ki mán a másik évre vetőűnek ...*

zöld *zöüd/zöüđ* fn., j.t. 1. 'gyomnövény' 2. 'zöldtrágyának szánt növény' *...vóut ugy aki beleszántotta a zöüdet ha nagyon sován vóut, akkor vóut a jóu termés...*

zöldtrágya *zöüdrágya/zöüđtrágy* fn. 'tarlóba vetett, ősszel a termőföldbe szántott növény (általában lubinusz)' *...vóut ugy aki beleszántotta a zöüdet ha nagyon sován vóut, akkor vóut a jóu termés, zöüdrágyával, nem szervessel, mer' szerves nem jutot mindenre.*

5. A nyírparasznyi beszélők dialektusa

A nyírparasznyi dialektust az északkeleti nyelvjárási régióhoz, ezen belül a szabolcs-szatmári nyelvjárás-csoport-hoz sorolhatjuk. Ebbe a nyelvjárási régióba tartoznak még a bereg-ugocsai, észak-szilágyi, ungi területek dialektusai. (JUHÁSZ 2003: 292) A továbbiakban csak a szabolcs-szatmári nyelvjárás-csoport-ra vonatkozó jellemzőket mutatom be KÁLMÁN BÉLA 1966-os Nyelvjárásaink című könyve, IMRE SAMU A mai magyar nyelvjárások rendszere című könyve, és a KISS JENŐ szerkesztette Magyar Dialektológia megfelelő fejezetei alapján, felhasználva az interjúkban elhangzott példákat és saját tapasztalataimat is.

5./1. Hangtani jelenségek

Magánhangzók

A magyar fonémarendszert három fő szempontból vizsgálhatjuk: a) a fonémák száma, b) a fonémák megterheltsége és c) a fonémák hangszíne szerint (KÁLMÁN 1966: 29).

A szabolcs-szatmári nyelvjárásra jellemző, hogy 8 hosszú fonémája van az *é* hang kétféle realizációja miatt. Az *a*, *á*, *ö*, *e* hangok nagyjából megegyeznek a köznyelvi formáikkal.

Az *e* hang realizációjaként egyes esetekben *ě* vagy mélyebben ejtve *ĕ* hang jön létre. Pl.: *běfěle*, *ugyĕ*

Az *é* hang első realizációja a záródó diftongus. Pl.: *kéiz*., *méig*, stb. A másik formája a *szíép*, *viér* alakokban jelenik meg, ez nyitódó kettőshangzó. Gyakori, hogy a diftongus két hangja nem egyenlő hosszúságú, ez a féldiftongus, amit *méig*, *szíép* formában jelölünk.

Az *é* hang mellett diftongusos formában realizálódik a köznyelvi *ó* és *ő* hang is. Pl.: *vágóú*, *kezdőüdik*, *szóúrták*, *mezőűn*

A szabolcs-szatmári dialektus esetében a zárt hosszú magánhangzók (*í*, *ú*, *ű*) megterheltsége kisebb, mint az északkeleti nyelvjárás-típus egyéb

nyelvjárás csoportjaiban. Az *i, ú, ű* hangok helyén esetünkben a megfelelő rövideket találjuk, de a *v* tövű igékben, valamint *r* előtt általában megmarad a hosszú magánhangzó. Pl.: *gyik, víz, butor, kut, gyürü, tűz*, de *hi, szí, ri, papír*

A fonémák hangszínét tekintve *ie-ző* nyelvjárásnak mondjuk.

A magánhangzó gyakran megnyúlik az *l, r, j* hangok előtt. Pl.: *förgat, elmegy*

A *tehen, vereb, keves* alakok itt is jelen vannak, de *l, r, j* hangok előtt megnyúlik a magánhangzó. Pl.: *levél, szekér*.

Mássalhangzók

Az egész nyelvjárási területre erős *j*-zés jellemző, a köznyelvinél is nagyobb mértékben fordul elő a jelenség, sok esetben a köznyelvi *l* hang helyén is *j*-t találunk. Pl.: *fojik, pájinka, jány*

A *d, n, l* hangok *i* és *ü* előtti helyzetben nem palatalizálódnak. Pl.: *dinnye, szereti*

A mássalhangzók magánhangzóközi geminálódása az északkeleti nyelvjárási régiót tekintve szórványos jelenség, de a nyírparasznyi beszélőket jellemzi. Pl.: *tőülle, közzé, helyett*

A szótagzáró *l* hang pótnyúlásos kiesése is gyakori a területen. Pl.: *vóut, szóugál, zőüd*

5./2. Alaktani jelenségek

Az elemisméltéses formák is gyakoriak a nyelvterületen. Ezt T. KÁROLYI MARGIT funkciótúlbiztosításként nevezi meg (T. KÁROLYI 1999a: 24). Pl.: *esztet, kellegett, űnálla, tégedet, nekije, azótátul*

Névszótövek

A zárt hosszú magánhangzók gyakori rövidülése miatt nagyobb az egyalakú tövek aránya, mint a köznyelvben. Pl.: *tyuk – tyukok, tűz – tüzet, csik – csikos*

A köznyelvben *á:a* váltóhangot mutató szótövek esetében a nyelvjárási formában sokszor nem jelentkezik az *a* váltóhang. Pl.: *vesszőükösárok*, *bogárosodik*, *madárjaim*

Általában felső nyelvvállású, zártabb magánhangzókra végződik a *v* tövű névszók és igék alapalakja. Pl.: *kű, lű, bű, lú*

Igetövek

A *hí* : *hívok*, *szí* : *szívok* típusú *v* tövű igék *j-s* változata is előfordulhat a nyelvterület erős *j-zése* miatt. Pl.: *híjtam*, *szíjta*

Jellemző a területre a nyelvjárási *ad ~ ád*, *ver ~ vér* tőtipus. Pl.: *felkél*, *elvész*, *éitet*

Ismeretes még a *megyen* forma is az *sz-szel* bővülő *v-tövű* igék közül, de a *hiszen*, *viszen*, *leszen* alakok ritkábbak.

Birtokos személyragozás

Az E/3. birtokos személyjel közel azonos a köznyelvi formákkal, eltérés az erős *j-zés* miatt (pl.: *ablakja*, *sorja*), valamint az egyes magas hangrendű morfémak esetében vehető észre, itt jelentkezik a *-(j)i* is.

Pl.: *veji*, *eleji*, *szőüri*, *tőügyi*

A T/3. birtokos személyragok is eltérhetnek a köznyelvi formáktól, a *-juk/-jük* ragok *-jok/-jök* alakban realizálódhatnak. Pl. *krumplijok*, *tehennyök* (tehenük)

Névszói toldalékok

A helyhatározóragok közül a *-ból/-ből* ragok *-bul/-büil* – ként jelentkezhetnek nek a szabolcs-szatmári nyelvjárásterületen. Pl.: *tejbül*, *házbul*

Gyakori a *-hoz/-hez/-höz* ragok *-ho/-he/-hö* realizációja is. Pl.: *istállóho*, *széikhe*, *tüzhö*

A *-ban/-ben* és *-ba/-be* ragok közötti különbség ezen a területen is hiányzik, a *hol?*, *miben?* kérdésre felelő határozókban is a *-ba/-be* alak általános. Pl. ... *ha meg*

kin termett a naty táblába a határba, akkor tehenszekérral vagy lovasszekérral hoztuk haza...

A *-ból/-ből*, *-ról/-ről* és *-tól/-től* ragok kétalakúak, de hangtani változást mutatnak, sok esetben *-bul/-bü*, *-rul/-rül*, *-tul/-tül* formát vesznek fel. Pl.: *krumplibul*, *növéinyrül*, *hásztul*

Jellemző a nyírparasznyi beszélők esetében a *-nál/-nél*, *-éknál/-éknél* forma *-hoz/-hez*, *-ékhoz/-ékhez* jelentéssel. Pl.: *Megyünk mamánál*. *Megyek Szilviéknél*. *Megyek az orvasnál*.

Az *-an/ -en* határozóragnak labiális illeszkedési formája is megfigyelhető. Pl.: *ötön*, *haton*

Igei toldalékok

Alanyi iktelen ragozáskor a jelen idő egyes szám 2. személyű alakok *-l* ragot kapnak (pl.: *adol*, *kapol*, *mondol*, *szeretel*, *tudol*), 3. személyben egytagú igéknél pedig *-n* ragot (pl.: *megyén*, *viszen*) (T. KÁROLYI 1999a: 23).

A *-d* és *-t* végű igékhez gyakran kapcsolódik az *-n* és *-l* kezdetű toldalék közvetlen módon. Pl.: *tanítani*, *küldlek*

A „suk-sük nyelv” (IMRE 1971a: 325) a nyírségben is elterjedt jelenség, a köznyelvi formával váltakozva jelentkezik. Szukszükölés és a csukcsükölés is jellemző (T. KÁROLYI 1999a: 24). Pl.: *behuzassák*, *feltőlccsük*, *kiválassza*

5./3. Mondattani jelenségek

A névelők használata szempontjából a terület dialektusa megegyezik a köznyelvvvel, inkongruens alakok nem találhatók.

A *fele* rag többféle jelentésben szerepelhet a nyelvjárásban. Első esetben névutói szerepű a *fele*, ennek SEBESTYÉN ÁRPÁD három fajtáját különbözteti meg. Az első az irányt jelölő ’versus, gegen’. Pl. *A kaszállóu fele vóút nekün krumpli jis ...* A második ’darabba’ jelentéssel bír. Pl. *Kettéváktuk, még volt, aki még háromfele is vákta oszt ugy dohta beje*. A harmadik eset, amikor névutói szerepű a *fele*, akkor

'tájban, tájt, körül, helyen' jelentést vesz fel. Pl. *Kettőü fele mán mindenkinek a háziasszonnya hozta az ebédet...* A nem névutói szerepű fele legelterjedtebb használata az igekötős ige melletti (SEBESTYÉN 1956: 42), szinte bármelyik igekötőhöz kapcsolódhat. Pl. *...ha kin láccik mán, hogy jön kifele, piszkálgassuk megfele...*

Ezekon kívül a *fele* csatlakozhat testesebb határozóragos kifejezésekhez vagy névutós határozókhöz (SEBESTYÉN 1956: 48). Pl. *Megyen a kocsmába fele.*

Napjainkban is jellemző az *oszt* vagy *osztán* kötőszó használata. Pl.: *...vannak ezek a műanyag vedrek oszt abba könnyü, hogy egy is meg tuggya fogni a fülét, osztán könnyebb beleszedni.*

Az azután helyett használatos rövidebb *ótán*, *óután* alak is él. Pl.: *...igy félóudalt ame' beborittya, utána jön a másik oldalt, ótán szlépen igy.. és igy a krumpli egy sorba van...*

6. Összegzés

BALOGH LAJOS A nyelvjárási szókincsgyűjtésről című, 1982-ben megjelent írásának problémafelvetése, miszerint „van-e egyáltalán ma a tájszógyűjtésnek létjogosultsága” (BALOGH 1982: 163), napjainkban is elgondolkodtató. Egyet kell, hogy értsek vele abban, hogy bár a nyelvjárások manapság pusztuló tendenciát mutatnak a köznyelviesedéssel szemben, a tájszavak különböző típusaiba tartozó elemek más-más mértékben pusztulnak. Vannak olyan rétegei a tájszóknak, amelyeket kevésbé érint ez a tendencia, és vannak olyan elemek is, amelyek már alig jellemzőek a nyelvjárásban. A szókincsleírás alapján azt mondhatjuk, hogy a tájnyelvi szakszók igen nagy számban maradtak fenn napjainkig a burgonyatermesztés területéről, közel negyven darab ilyen szót használtak az adatközlők. A jelentésbeli tájszók nagy száma (húsz ilyen tájszót jegyeztem le) azt a jelenséget támasztja alá, amiről BALOGH is ír, vagyis hogy a tájszók fajtái közül a jelentésbeli tájszók kopnak ki a nyelvjárásból legnehezebben, hiszen ezeket a szavakat a köznyelvben is használják, csupán jelentésük más, vagy árnyaltabb a nyelvjárásban (BALOGH 1982: 164). A tájnyelvi közszók száma véleményem szerint azért ilyen csekély (tíz szó) a szókincsleírásban, mert a burgonyatermesztés, mint téma nem adott elég lehetőséget a megjelenésükre. Ezek mellett szép számban jelentkeztek állandósult szókapcsolatok (több mint harminc darab), valamint alaktani és hangtani tájszók is (összesen körülbelül tizenöt darab), amelyeket a szakirodalom nem sorol a valódi tájszavak közé (BALOGH 1974).

Mindez arra enged következtetni, hogy bár a köznyelviesedés jellemző ugyan – ezt láthatjuk a folyamatleírás során előkerülő lejegyzett szövegekben is –, mégsem érinti akkora mértékben a szókincset.

Grammatikai szempontból is érdekes megvizsgálni a nyelvjárást. Az idősebb és fiatalabb adatközlők megnyilvánulásai ilyen szempontból sem mutatnak erőteljes különbségeket. Az esetleges eltérések főleg a diftongusok használatának mértékében mutatkoznak meg, az idősebb korosztályra az egyforma nyomatékú diftongusok, a fiatalabbak esetében inkább a csökkentett nyomatékú diftongusok használata, vagy a diftongusok elhagyása jellemző. A suksükölés, szüksükölés és csukcsükölés mértéke nem feltétlenül életkorhoz, hanem inkább iskolázottsághoz köthető, de

ugyanez jellemző az *osztán* kötőszó, vagy az *ótán*, *óután* forma 'azután' jelentésben történő használatára is. Ezekkel szemben az *oszt* kötőszót – ha más-más mértékben is, de – minden adatközlő használja, emellett a *fele* ragot is többféle jelentésével használja minden korosztály. A *-ba/-be* toldalékok hol?, miben? kérdésre felelő határozókban való használata is általánosan jellemző a nyelvjárásra.

A szakdolgozatomban igyekeztem eleget tenni BALOGH LAJOS fentebb említett munkájának azon kérésének, miszerint „meg kell próbálni azért továbbra is a hagyományos paraszti gazdálkodás szakszókincsének gyűjtését ott, ahol az elérhető” (BALOGH 1982: 164). Nyírparasznya ebből a szempontból megfelelőnek bizonyult. A burgonyatermesztéssel kapcsolatos szakszók nagy száma, változatossága megmutatja, hogy ezek a szakkifejezések napjainkig szerves részét képezik a községben élők nyelvjárásának.

7. Jelmagyarázat

8.1. A folyamatleírás jeleinek magyarázata

ɛ, ě : magasabb nyelvállás

ɛ̃, ě̃ : alacsonyabb nyelvállás

o, e : ultrarövid ejtés

o, e : rövid ejtés

ù, è, ū, ā : félhosszú ejtés

ú, é : hosszú ejtés

őü, óu, éi : a diftongus két eleme egyforma nyomatókkal bír

őü, óu, éi : a diftongus egyik tagja csökkentett nyomatókú

⌋ : a szavak összeolvadása az ejtés során

.. : félbehagyott szó, gondolat

8.2. A szókinclsleírás jeleinek magyarázata

á.sz.k. = állandósult szókapcsolat

ritk. = ritkán használt szó

tn.i. = tárgyatlan ige

ts.i. = tárgyas ige

mn. = melléknév

fn.i. = főnévi igenév

mn.i. = melléknévi igenév

'u.a.' = a szó jelentése megegyezik a nyelvjárásban és a köznyelvben is

BALOGH LAJOS A tájszó fogalma című tanulmányának kategóriáit követve jelölöm a következőket :

h.t. = hangtani alaki tájszó

a.t. = alaktani alaki tájszó

j.t. = jelentésbeli tájszó

t.ksz = tájnyelvi közszó

t.sz. = tájnyelvi szakszó

8. Bibliográfia

- BALOG LAJOS (1974): A tájszó fogalma. (Jelentés és hangalak szerepe tájszavaink elkülönítésében). In: *Nyelvtudományi Értekezések 83*: 70–74.
- BALOGH LAJOS (1982): A nyelvjárási szókincsgyűjtésről. In: SZABÓ GÉZA–MOLNÁR ZOLTÁN szerk.: *Dialektológiai Szimpozion (Veszprémi Akadémiai Bizottság Értesítő II.)*. Veszprém, 163–166.
- BALOGH LAJOS (1998): A magyar nyelvjárások osztályozása. In: SZABÓ GÉZA–MOLNÁR ZOLTÁN szerk.: *III. Dialektológiai szimpozion*. Szombathely, 94–101.
- BÁRCZI GÉZA (1956): Nyelvjárás és nyelv. *Magyar Nyelv 52*: 393–401.
- BERÉNYI DÉNES (1942): *A burgonya termelése és összefüggése az időjárással*. Debrecen.
- BREHM, ALFRED: Levélbogár-félék (Chrysomelidae). *Az állatok világa* In: Magyar Elektronikus Könyvtár
URL: <http://mek.niif.hu/03400/03408/html/2805.html> (2011.03.28.)
- CSÜRY BÁLINT (1912): A nyelvjárás–kutatás módszertanához. *Magyar Nyelv 8*: 421–427.
- DEME LÁSZLÓ (1953a): A magyar nyelvjárás hangjainak jelölése. *Magyar Nyelvjárások 2*: 18–37.
- DEME LÁSZLÓ (1953b): A magyar nyelvjárások néhány kérdése. In: *Nyelvtudományi Értekezések 3*.
- FÉNYES ELEK (1842): *Magyarország statistikája I–II. Pest*.
- GÓSY MÁRIA (2004): A fonetika eszköztára. In: GÓSY MÁRIA szerk.: *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest. Osiris Kiadó, 291–309.
- HEGEDŰS ATTILA (2003): A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata. In: *Magyar Dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Budapest, 375–408.
- IMRE SAMU (1971a): Alaktani kérdések. In: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 301–327.
- IMRE SAMU (1971b): A szabolcs-szatmári nyelvjárástípus. In: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó 362–363.
- IVANCSÓ DÉNES (1996): *Ezer éves a magyar iskola*. Kézirat.

- JUHÁSZ DEZSŐ (2003): A magyar nyelvjárások területi egységei. Az északkeleti nyelvjárás régió. In: *Magyar Dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Budapest, 292–295.
- KÁLMÁN BÉLA (1966): A magyar nyelvjárás jelenségei. In: *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó. Budapest, 29–64.
- DR. KASZA SÁNDOR szerk. (1998): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve. Magyarország megyei kézikönyvei 15*. Budapest, Ceba Kiadó. 723–724.
- KISS JENŐ (2003): A nyelvjárásleírás módszertani kérdései. In: *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Budapest, 82–91.
- KISS LAJOS (1980): *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DR. KÓS KÁROLY (1972): *Népélet és néphagyomány*. Bukarest.
- DR. KÓS KÁROLY (1994): Népi földművelés a Mezőségen. *Népismereti dolgozatok*. Kriterion Könyvkiadó. 88–125.
- KÓSA LÁSZLÓ (1968): A dél-somogyi burgonyatermelés. Adatok a parasztgazdaságok belterjedésének vizsgálatához. In: *Az ethnographia füzetek 16*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- KÓSA LÁSZLÓ (1980a): Burgonyatermelő tájak. Nyírség. In: *A burgonya Magyarországon*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 100–111.
- KÓSA LÁSZLÓ (1980b): A burgonya paraszti művelése. In: *A burgonya Magyarországon*. Tankönyvkiadó. Budapest, 128–164.
- KÓSA LÁSZLÓ (1980c): A burgonya fogyasztása és fölhasználása. In: *A burgonya Magyarországon*. Tankönyvkiadó. Budapest, 197–225.
- KÓSA LÁSZLÓ–FILEP ANTAL szerk. (1975): *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest. Akadémia Kiadó.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD (1956): A -fele toldalék szamosháti használatának és jelentésfejlődésének kérdéséhez. *Magyar Nyelvjárások 3*: 35–51.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD (1959): A népi kendermunka Gacsályban. *Magyar Nyelvjárások 5*: 102–125.
- SELMECZI KOVÁCS ATTILA (2001): Burgonya. Szántóföldi kapáskultúrák. In: *Magyar néprajz II*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 449.
- S. GÉMES MAGDA szerk. (1979): A magyar néprajztudomány bibliográfiája. *Hungarológiai értesítő III. évf. 1–2*.

- SÜTŐ ANDRÁS (1976): *Anyám könnyű álmot ígér*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- SZABÓ JÓZSEF (1979): Az aratás szakszókincse Nagykönyiban. *Néprajz és Nyelvtudomány* XXII-XXIII: 91–122.
- T. KÁROLYI MARGIT (1999): Az északkeleti nyelvjárás jellemzői. In: RÉVAI VALÉRIA szerk.: *Útmutató a szabolcs-szatmár-beregi nyelvjárások tanulmányozásához (főiskolai hallgatók számára)*. Nyíregyháza. 17–24.
- T. KÁROLYI MARGIT (1999): A nyelvjárás szövegek fonetikus lejegyzése. In: RÉVAI VALÉRIA szerk.: *Útmutató a szabolcs-szatmár-beregi nyelvjárások tanulmányozásához (főiskolai hallgatók számára)*. Nyíregyháza. 34–37.

Ábrák jegyzéke:

1. ábra: http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Szabolcs-Szatmar_Bereg_location_map.PNG&filetimestamp=20100119080803 (Letöltve: 2011-04-01)